

HİTİT İLAHİYAT DERGİSİ

Hitit Theology Journal

e-ISSN: 2757-6949

Cilt | Volume 24 • Sayı | Number 1

Haziran | June 2025

Osmanlı Ceza Hukukunda Ta'zîr-i Şedîd Kavramı: Klasik İslâm Hukuku ve Osmanlı Fetva Mecmuaları Üzerinden Bir İnceleme

The Concept of Ta'zîr al-Shadîd in Ottoman Criminal Law: An Examination Based on Classical Islamic Law and Ottoman Fatwâ Collections

Ebru BARIŞ

Arş. Gör. | Res. Asst.

Düzce Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, Fıkıh
Duzce University, Faculty of Theology, Department of Basic Islamic Sciences, Fiqh

Düzce | Türkiye

ebrubaris@duzce.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0002-3810-6789>

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü | Article Type: Araştırma Makalesi | Research Article

Geliş Tarihi | Received: 24.01.2025

Kabul Tarihi | Accepted: 23.04.2025

Yayın Tarihi | Published: 30.06.2025

Atıf | Cite As

Barış, Ebru. "Osmanlı Ceza Hukukunda Ta'zîr-i Şedîd Kavramı: Klasik İslâm Hukuku ve Osmanlı Fetva Mecmuaları Üzerinden Bir İnceleme". *Hitit İlahiyat Dergisi* 24/1 (2025), 105-130. <https://doi.org/10.14395/hid.1626638>

Değerlendirme: Bu makalenin ön incelemesi iki iç hakem (editörler-yayın kurulu üyeleri) içerik incelemesi ise iki dış hakem tarafından çift taraflı kör hakemlik modeliyle incelendi.

Benzerlik taraması yapılarak (Turnitin) intihal içermediği teyit edildi.

Etik Beyan: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

Yapay Zeka Etik Beyanı: Bu çalışmanın hazırlanması sırasında yazar 'proof reading' amacıyla ve Abstract kısmının hazırlanması sırasında ChatGPT'yi kullanmıştır. Bu araç/hizmeti kullandıktan sonra yazar içeriği gerektiği gibi gözden geçirip düzenlemiş ve yayının içeriğinin tüm sorumluluğunu üstlenmiştir.

Etik Bildirim: ilafdergi@hitit.edu.tr | <https://dergipark.org.tr/tr/pub/hid/policy>

Çıkar Çatışması: Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

Finansman: Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.

Telif Hakkı & Lisans: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Review: Single anonymized - Two internal (Editorial board members) and Double anonymized - Two external double-blind peer review.

It was confirmed that it did not contain plagiarism by similarity scanning (Turnitin).

Ethical Statement: It is declared that scientific and ethical principles were followed during the preparation of this study and that all studies used are stated in the bibliography.

Artificial Intelligence Ethical Statement: During the preparation of this study, the author used ChatGPT for proofreading purposes and in drafting the abstract. After using this tool/service, the author thoroughly reviewed and revised the content as necessary and assumed full responsibility for the final content of the publication.

Complaints: ilafdergi@hitit.edu.tr | <https://dergipark.org.tr/en/pub/hid/policy>

Conflicts of Interest: The author(s) has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author(s) acknowledge that they received no external funding to support this research.

Copyright & License: Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4

The Concept of Ta'zīr al-Shadīd in Ottoman Criminal Law: An Examination Based on Classical Islamic Law and Ottoman Fatwā Collections*

Abstract

Classical fiqh sources mention that ta'zīr punishments can take various forms, such as admonition, reprimand, flogging, imprisonment, exile, public exposure and death penalty. The Ottoman Empire, which based its legal system on Islamic law, extensively implemented ta'zīr punishments. These punishments are documented in sources such as qānūnnāmes, fatwā collections and sharī'a court registers (shar'iyya sijillāt). This study focuses on the ta'zīr punishments mentioned in Ottoman-era fatwā collections and it examines the crimes in which the terms ta'zīr and particularly ta'zīr al-shadīd are used in these sources, in addition to cases where ta'zīr punishments such as admonition, public exposure, dismissal from office, exile and imprisonment are explicitly mentioned. In cases where the punishment is explicitly stated, there is no ambiguity regarding its nature. However, when the punishment is referred to simply as ta'zīr or ta'zīr al-shadīd, various interpretations about its nature have emerged. Since these terms were incorporated into Ottoman fatwā collections from classical fiqh sources, the study first examines the usage of ta'zīr and ta'zīr al-shadīd in Islamic legal literature, outlining their theoretical background. After analyzing the usage of these terms in classical fiqh sources, the study investigates crimes that warranted ta'zīr al-shadīd punishments in Ottoman fatwā collections. In this context, the study addresses the concept of ta'zīr al-shadīd as used in Ottoman fatwā collections, based on both classical Islamic legal literature and the fatwā compilations themselves. Although these terms have been interpreted in the literature as the judge imposing any punishment deemed appropriate, it has been determined that in the Ottoman legal system, the term ta'zīr, which is used absolutely without any further explanation, generally refers to flogging, while the term ta'zīr al-shadīd always denotes flogging and often refers to the maximum number of lashes that can be administered as ta'zīr. This usage is found to be based on classical fiqh sources. The study cites numerous examples from Ottoman fatwā collections indicating that the term ta'zīr al-shadīd was commonly used to refer to flogging. Then, in order to make a comparison with the examples in classical fiqh sources, examples of ta'zīr al-shadīd punishment for crimes such as sodomy (liwāṭa), marriage without ḥulla, adultery with incomplete conditions, false accusation of adultery (qadhf) and murder are given. In this context, as seen in the examples above, ta'zīr al-shadīd played a significant role in crimes that warranted a ḥadd punishment but could not be implemented due to deficiencies in the required conditions. It has been determined that in Ottoman fatwās, the punishments prescribed for such crimes were expressed with the term of ta'zīr al-shadīd. As reported in classical fiqh works, in such cases, the perpetrator was deemed liable for the maximum number of lashes, and the judge was not granted the authority to impose any other form of punishment. Some Ottoman fatwā collections even contain direct inquiries regarding the nature of the ta'zīr al-shadīd punishment, reflecting ongoing interest in this matter during the Ottoman period. Interestingly, these inquiries predominantly focus on the quantity rather than the nature of the punishment. Indeed, the questions were directly associated with the punishment of flogging, and responses were sought regarding the number of lashes for ta'zīr al-shadīd punishment. It is understood from the fatwā questions that ta'zīr al-shadīd was known to refer to flogging however due to the disagreement within the madhhab regarding the maximum number of lashes applied as ta'zīr, there was curiosity about the opinion preferred in the fatwā. The fatwās provide details on the maximum number of lashes allowed under the Ḥanafī school of thought, referencing differing opinions within the school. For instance, Abū Ḥanīfa (d. 150/767) and Imām Muḥammad (d. 189/805) set this limit at 39 lashes, while Abū Yūsuf (d. 182/798) set it at 75 lashes. It is observed that these different views were reflected in the Ottoman fatwās and mostly Abū Yūsuf's view was preferred. Additionally, some Shaykh al-Islāms, in accordance with the Ḥanafī understanding of ta'zīr, have considered not only the number of lashes but also the severity of the beating within the scope of ta'zīr al-shadīd. In conclusion, the concept of ta'zīr al-shadīd emerges in classical Islamic law and Ottoman law as a form of punishment in which flogging is administered in proportion to the severity of the offense. The description of the punishment as shadīd does not stem from the imposition of a severe ta'zīr penalty but rather from the notion, as stated in classical fiqh sources, that the flogging applied in ta'zīr should be more severe than that in ḥadd penalties.

Keywords: Fiqh, Ottoman Criminal Law, Fatwā Collections, Ta'zīr, Shadīd.

* This article is based on the preliminary findings of my PhD dissertation, entitled "Fines in Ottoman Law", being conducted under the supervision of Prof. Dr. Asım Cüneyd Köksal at Marmara University, Institute of Social Sciences, Department of Islamic Law.

Osmanlı Ceza Hukukunda Ta'zîr-i Şedîd Kavramı: Klasik İslâm Hukuku ve Osmanlı Fetva Mecmuaları Üzerinden Bir İnceleme**

Öz

Klasik fıkıh kaynaklarında ta'zîr cezalarının öğüt verme, kınama, sopa, hapis, sürgün, teşhir ve ölüm gibi çeşitli şekillerde uygulanabileceği zikredilmiştir. Hukuk sisteminde İslâm hukukunu esas alan Osmanlı İmparatorluğu da ta'zîr cezalarını yaygın bir şekilde uygulamış, bu cezalar kanunnâmeler, fetva mecmuaları ve şer'îye sicilleri gibi kaynaklarda kayıt altına alınmıştır. Çalışmamız Osmanlı dönemi fetva mecmualarında zikredilen ta'zîr-i şedîd cezalarına odaklanmış ve bu kaynaklarda nasihat etme, teşhir, görevden azletme, sürgün, hapis gibi ta'zîr cezalarının açık bir şekilde zikredildiği örneklerin yanında "ta'zîr" ve özellikle "ta'zîr-i şedîd" kavramlarının kullanıldığı suçları incelemiştir. Zira ta'zîr cezasının açık bir şekilde belirtildiği fetvalarda cezanın mahiyetine yönelik herhangi bir belirsizlik bulunmazken cezadan yalnızca ta'zîr veya ta'zîr-i şedîd şeklinde bahsedilmesi durumunda cezanın mahiyeti hakkında çeşitli yorumlar ortaya çıkmıştır. Bu terimler, Osmanlı fetva mecmualarına klasik fıkıh kaynaklarından aktarıldığı için çalışmada öncelikle ta'zîr ve ta'zîr-i şedîd kavramlarının İslâmî literatürdeki kullanımları incelenmiş ve bu kavramların teorik arka planı ortaya konmuştur. Kavramların klasik fıkıh kaynaklarındaki kullanımları incelendikten sonra Osmanlı dönemi fetva mecmuaları ele alınmış ve ta'zîr-i şedîd cezasının verildiği suçlar analiz edilmiştir. Bu bağlamda çalışmamız Osmanlı dönemi fetva mecmualarında kullanılan ta'zîr-i şedîd kavramını, klasik İslâm hukuku literatürü ve fetva mecmuaları üzerinden ele almaktadır. Literatürde bu kavramların hâkimin uygun gördüğü herhangi bir cezayı uygulaması şeklinde yorumlandığı görülse de Osmanlı hukuk sisteminde herhangi bir açıklama yapılmadan mutlak olarak kullanılan ta'zîr kavramının genellikle sopa cezasını, ta'zîr-i şedîd kavramının ise daima sopa cezasını ve çoğunlukla da ta'zîr olarak uygulanabilen âzami miktar sopa cezasını ifade ettiği ve bu kullanımın klasik fıkıh kaynaklarına dayandığı tespit edilmiştir. Çalışmamızda Osmanlı dönemi fetva mecmualarında, ta'zîr-i şedîd kavramının sopa cezasını ifade etmek için kullanıldığına dair birçok fetva örneği zikredilmiş, ardından klasik fıkıh kaynaklarındaki örneklerle karşılaştırma yapılabilmesi amacıyla livâta, hulle yapılmadan evlenme, şartları eksik kalan zina, iftira ve öldürme gibi suçlar için ta'zîr-i şedîd cezasına karar verilen örneklerle yer verilmiştir. Bu bağlamda yukarıdaki örneklerde olduğu gibi had cezasını gerektiren ancak şartlarındaki eksikliklerden dolayı had uygulanamayan suçlarda ta'zîr-i şedîd cezasının önemli bir yer tuttuğu ve Osmanlı fetvalarında bu tür suçlara öngörülen cezaların ta'zîr-i şedîd kavramıyla ifade edildiği tespit edilmiştir. Klasik fıkıh eserlerinde aktarıldığı üzere bu tür suçlarda fâile âzami miktarda sopa cezası vacip görülmüş ve kâdiye başka bir ceza belirleme yetkisi tanınmamıştır. Öte yandan Osmanlı fetva mecmualarının bir kısmında doğrudan ta'zîr-i şedîd cezasına ilişkin soruların yer aldığı görülmüştür. Dolayısıyla çeşitli suçlar için uygulanan ta'zîr-i şedîd cezası Osmanlı döneminde de merak konusu olmuş ve bu durum fetva sorularına yansımıştır. Ancak sorularda dikkat çeken husus, sorunun cezanın mahiyetinden ziyade miktarına yönelik olmasıdır. Nitekim sorular doğrudan sopa cezasıyla ilişkilendirilmiş ve ta'zîr-i şedîd cezasının kaç celde olduğuna dair yanıtlar talep edilmiştir. Fetva sorularından ta'zîr-i şedîd ile sopa cezasının kastedildiğinin bilinen bir şey olduğu ancak mezhepte ta'zîr olarak uygulanan sopa cezasının âzami miktarı konusunda ihtilaf bulunması sebebiyle fetvaya esas olan görüşün merak edildiği anlaşılmaktadır. Fetvalarda Hanefî mezhebine göre ta'zîr kapsamında uygulanan sopa cezasının âzami miktarı belirtilmiş ve Hanefî mezhebinin bu konudaki farklı görüşlerine yer verilmiştir. Ebû Hanîfe (ö. 150/767) ve İmam Muhammed (ö. 189/805) bu miktarı 39 celde olarak belirlerken Ebû Yûsuf (ö. 182/798) 75 celde olarak belirlemiştir. Osmanlı fetvalarına bu farklı görüşlerin yansıtıldığı, çoğunlukla da Ebû Yûsuf'un görüşünün tercih edildiği görülmektedir. Ayrıca bazı şeyhülislâmlar Hanefî ta'zîr anlayışıyla uyumlu bir şekilde, celde cezasının miktarının yanı sıra dayağın şiddetini de ta'zîr-i şedîd kapsamında değerlendirmiştir. Sonuç olarak ta'zîr-i şedîd kavramı, klasik İslâm hukuku ve Osmanlı hukukunda suçun ciddiyetine uygun olarak sopa cezasının uygulandığı bir ceza türü olarak karşımıza çıkmaktadır. Cezaya ilişkin şedîd nitelemesi ise ağır bir ta'zîr cezası uygulanması anlamında değil klasik fıkıh kaynaklarında belirtildiği üzere ta'zîr kapsamında verilen sopa cezasının had cezalarındaki sopaya kıyasla daha şiddetli vurulması gerektiği yönündeki kabulden kaynaklanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Fıkıh, Osmanlı Ceza Hukuku, Fetva Mecmuaları, Ta'zîr, Şedîd.

Giriş

İslâm hukukunda cezalar had-kıyas ve ta'zîr olmak üzere iki ana kategoriye ayrılmaktadır. Had ve kıyas cezaları, Kur'an ve Sünnet'te sabit olan sınırları kesin olarak belirlenmiş cezalardır. Ta'zîr cezaları ise naslarda belirlenmeyip ceza türü ve miktarının tayini hâkime bırakılmıştır.¹ Suçun mahiyeti, failin durumu, toplumun ihtiyaçları gibi çeşitli unsurlar dikkate alınarak düzenlenen

** Bu çalışma, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İslâm Hukuku Ana Bilim Dalı'nda, Prof. Dr. Asım Cüneyd Köksal danışmanlığında devam eden "Osmanlı Hukukunda Para Cezaları" başlıklı doktora tez çalışmam kapsamında elde ettiğim ilk bulgulara dayanılarak yazılmıştır.

¹ Abdülkadir Udeh, *et-Tesrî'ü'l-cinâiyyü'l-İslâmî: mukârenen bi'l-kanûni'l-vaz'î* (Beyrut: Dâru'l-Kâtibi'l-'Arabî, ts.), 1/78-80.

ta'zîr cezalarının belirli cezalarla sınırlandırılması mümkün olmasa da fukaha, naslardaki ta'zîr örneklerini göz önünde bulundurarak suçun niteliği ve toplumun maslahatına uygun olarak uygulanabilecek başlıca ta'zîr cezalarını ortaya koymuşlardır.

Erken dönem eserlerinde ulemâ tarafından kabul edilen ta'zîr cezası kapsamında uygulanabilecek ceza türleri özel olarak sınıflandırılmamış ancak çeşitli yerlerde farklı ta'zîr cezalarına atıf yapılmıştır. Bu bağlamda ilgili eserlerde ta'zîr cezası olarak celde, suçlunun göğsüne vurma, sözlü kınama, sürgün etme, teşhir etme ve ganimet malından mahrum bırakma gibi cezaların uygulanabileceği ifade edilmiştir.² Ayrıca tokat atma, kulak çekme, sert ifadelerle uyarma, görevden azletme, hapis cezası ve hâkimin somurtkan bir ifadeyle suçluya bakması gibi uygulamalar da kaynaklarda zikredilen ta'zîr cezaları arasındadır.³ Ulemâ, eserlerinde ta'zîr olarak verilecek ceza türünü açık bir şekilde zikrettiği gibi genellikle suçluya “ta'zîr gerekir” şeklinde mutlak bir ifade kullanmış, çoğu zaman da kişiye ta'zîr-i şedîd gerektiğini ifade ederek ta'zîrin şiddetli olması gerektiğine vurgu yapmıştır. Ta'zîr kavramı çeşitli cezaları kapsadığından Osmanlı dönemi üzerine çalışma yapan araştırmacılar özellikle ta'zîr-i şedîd teriminin neyi ifade ettiğine dair bir belirsizliğin mevcut olduğunu belirtmekte⁴ veya bu ifadeleri dövme, hapis, sürgün gibi cezalar arasından kâdînin takdirine bırakılan herhangi bir ceza türü olarak yorumlamaktadırlar.⁵ Bazı çalışmalarda ise ta'zîr-i şedîd ifadesi “şiddetle ta'zîr edilir” veya “ağır bir şekilde cezalandırılır” şeklinde tercüme edilmekte ve cezaya ilişkin herhangi bir açıklama yapılmamaktadır.⁶ Ayrıca bazı araştırmacılar da “şedîd” nitelemesinin belirsizliğinden dolayı fetva mecmualarında doğrudan darb (sopa) kelimesi kullanılarak ifade edilen darb-ı şedîd cezasında, tam olarak kaç sopa vurulacağını anlaşılmadığını belirtmişlerdir.⁷ Bu durum, araştırmacıların zihinlerinde mevcut olan kavramsal belirsizliğin bir yansıması olarak değerlendirilebilir. Halbuki ta'zîr-i şedîd ve darb-ı şedîd ifadelerinin -ileride değineceğimiz üzere- Osmanlı fetva mecmualarında celde cezasını ve büyük çoğunlukla da âzami miktardaki celde cezasını belirtmek için kullanıldığı kanaatine varılmıştır. Bu kavramsal belirsizlik, zaman zaman yanlış yorumlamalara da yol açmaktadır. Nitekim bazı çalışmalarda fetvalarda geçen “ta'zîr-i şedîd ve hapis” veya “ta'zîr-i şedîd ve habs-i medîd” ifadeleri, yalnızca hapis cezasını içeren bir ta'zîr olarak değerlendirilmektedir.⁸ Ancak hem klasik fıkıh kaynakları hem de Osmanlı

² Ya'kûb b. İbrâhîm Ebû Yûsuf, *Kitâbü'l-Harâc* (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1399/1979), 175; Ebû Hafs 'Ömer b. 'Alî İbnü'l-Mulakkîn, *el-Bedrü'l-münîr fî tahrîri ehâdisi's-Serhi'l-kebîr*, thk. Mustafa Ebu'l-Gayz (Riyad: Dâru'l-Hicra li'n-Neşr ve't-Tevzi', 1425/2004), 8/631, 727; Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed b. Mûsâ b. Ahmed el-'Aynî, *Şerhu Süneni Ebî Dâvud*, thk. Ebu'l-Münzir Hâlid b. İbrâhîm (Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1420/1999), 6/53.

³ Ebu Bekr Ahmed b. Ebî Sehl es-Serahsî, *el-Mebsût* (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, ts.), 9/45; Ebû Muhammed Fahrüddîn Osmân b. Alî ez-Zeylâi, *Tebyînü'l-hakâ'ik şerhu Kenzî'd-Dekâ'ik (Hâşiyetü's-Şelebi ile birlikte)* (Mısır: el-Matba'atü'l-Kübra el-Emîriyye, 1313), 3/207, 208.

⁴ Abdulmuid Aykul, *İslam Ceza Hukukunda Ta'zîr* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2021), 97.

⁵ Ertuğrul Akın, *Şeyhülislâm Zekeriyâyâde Yahya Efendi'nin (ö. 1053/1644) Fetvaları ve Fikhî Analizi (İbadetler, Aile ve Ceza Hukuku Özelinde Bir İnceleme)* (Çanakkale: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Doktora Tezi, 2023), 330; Çatalcalı Ali Efendi, *Açıklamalı Osmanlı Fetvâları: Fetâvâ-yı Ali Efendi*, haz. H. Necati Demirtaş (İstanbul: Kubbealtı, 2014), 1/243; Kaşif Hamdi Okur, “Fetva Mecmualarına Göre Tanzimat Öncesi Dönem Aile Yapısı Hakkında Bazı Tespitler”, *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 19/2 (2020), 629; Hüseyin Nejdet Ertuğ, “Şerhiye Sicillerine Göre Hicri 1137 (1724-1725) Senesi İstanbul'unda Osmanlı Ailesinin Evlenme ve Boşanma Verilerine Göre İncelenmesi”, *Akademik İncelemeler Dergisi (Journal of Academic Inquiries)* 10/1 (2015), 91.

⁶ Sami Ergin, *İslam Hukukunda Ta'zir Suçları* (Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007), 33, 81, 82, 83, 94; Cihan Osmanağaoğlu, “Klasik Dönem Osmanlı Hukukunda Zina Suçu ve Cezası”, *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası* 66/1 (2008), 160, 168.

⁷ Akın, *Şeyhülislâm Zekeriyâyâde Yahya Efendi'nin Fetvaları*, 321.

⁸ Çatalcalı Ali Efendi, *Açıklamalı Osmanlı Fetvâları*, 1/241; Mustafa Avcı, “Hukuk Tarihimizde Hukuka Aykırı Deliller Sorunu: İşkence (Örf-i Maruf) Uygulaması”, *Türk Dünyası Araştırmaları* 147 (2003), 22. Mustafa Avcı bir başka çalışmasında ta'zîr-i şedîdin dayak cezası olduğuna işaret etmiştir; bk. Mustafa Avcı, “Osmanlı Hukukunda Livatanın Cezası”, *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 26/2 (2018), 34.

fetva mecmuaları incelendiğinde bu tür ifadelerin suçluya verilen iki ayrı cezayı ifade ettiği anlaşılmaktadır. Dolayısıyla ta'zîrden sonra belirtilen hapis cezası, ta'zîr cezasını açıklamak için değil, bağımsız bir ceza olarak zikredilmektedir. Ta'zîr ifadesiyle sopa cezasının kastedildiği, ardından hapis cezasının uygulanacağı, ulemânın aynı suçun cezası için bazen ta'zîr yerine doğrudan darb kelimesini kullanması ve suçluya “darb ve hapis”⁹ ya da “darb-ı şedîd ve habs-i medîd”¹⁰ cezalarının birlikte gerektiğini ifade etmesiyle daha net anlaşılmaktadır. Bu örnekler, Osmanlı ceza hukuku bağlamında ta'zîr-i şedîd ve darb-ı şedîd ifadelerinin mahiyetini ortaya koymanın önemini göstermesi açısından dikkate değerdir. İlgili kavramların fikhî çerçevede doğru yorumlanması hem klasik İslam hukuku hem de İslam hukukunu esas alan Osmanlı hukuk sisteminin doğru ve daha iyi anlaşılmasını sağlayacak ayrıca bu alanlara dair yapılan çalışmalarda hatalı genellemelerin ortaya çıkmasını engelleyecektir.

Mevcut literatürde tespit edilebildiği kadarıyla, sadece birkaç çalışmada ta'zîr-i şedîdin sopa cezası olduğuna işaret edilmiştir.¹¹ Bununla birlikte bu çalışmalarda ta'zîr-i şedîde ilişkin yalnızca “sopa cezasının değnek sayısının arttırılması”¹² veya “79 celdeye kadar ulaşabilen”¹³ bir ceza olduğu yönünde genel ve kapsayıcı olmayan değerlendirmelerde bulunulmuş, kavramın mahiyeti ve cezanın miktarına dair detaylı açıklamalara yer verilmemiştir.

Bir sıfatla beraber kullanılan ta'zîr-i şedîd'in sopa cezasıyla ilişkisi, mutlak olarak kullanılan “ta'zîr” kavramıyla doğrudan bağlantılı olduğu için çalışmamızda zaman zaman ta'zîr kavramı da ele alınmıştır. Osmanlı hukuk sistemi, İslâm hukukunu esas alarak şekillenmiş olduğundan hem şeyhülislâm fetvalarında hem de kanunnâme maddelerinde fakihlerin istihlaları kullanılmıştır. Bu nedenle, Osmanlı dönemi kaynaklarında yer alan kavramların mahiyetini anlayabilmek için öncelikle klasik fıkıh literatüründe söz konusu kavramların anlamları, kullanım biçimleri ve örnekleri ele alınmıştır. Ardından Osmanlı dönemi fetva mecmualarında kullanılan ta'zîr-i şedîd kavramı incelenmiş ve bu cezanın öngörüldüğü suçlar analiz edilmiştir. Karşılaştırma yapmayı kolaylaştırmak için daha çok klasik kaynaklardaki benzer örnekler zikredilmeye çalışılmış, onlar haricinde çeşitli örneklerle de yer verilmiştir. Böylelikle hem klasik fıkıh kaynakları hem de Osmanlı dönemi fetva mecmualarındaki veriler tematik bir çerçevede karşılaştırılmış ve yorumlanmıştır. Son olarak fetva mecmualarında doğrudan ta'zîr-i şedîd cezasının soru olarak yöneltildiği fetvalar ele alınmış ve cezaya dair yapılan yorumlar değerlendirilmiştir.

1. Klasik Kaynaklarda Ta'zîr ve Ta'zîr-i Şedîd Kavramlarının Sopa Cezasıyla İlişkisi

İslâmî literatür incelendiğinde ta'zîr-i şedîd kavramının, celde cezasının nasıl uygulanacağı ve bu cezanın âzami miktarı konusundaki ihtilaftan kaynaklandığı görülmektedir. Ta'zîr cezası denildiğinde ilk akla gelen ve ulemânın eserlerinde en başta zikrederek ayrıntılı bir şekilde ele aldığı ceza türü, celde cezasıdır. Hz. Peygamber'in “Allah'ın hadlerinden bir haddin dışında on celdeden fazla vurulmaz.”¹⁴ ve “Had gerektirmeyen bir suça hadde ulaşan bir ceza veren kimse

⁹ Ebû'l-Mehâsin Fahrüddîn Hasen b. Mansûr Kâdîhân, *Fetâvâ Kâdîhân* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2009), 3/395.

¹⁰ Abdürrahim Efendi, *Fetâvâ-yı Abdürrahîm* (İstanbul: Dârü'ttîbâatî'l-Ma'mûretî's-Sultâniyye, 1243), 1/125; Ahmed Akgündüz, *Şeyhü'l-İslâm Ebû'ssu'ûd Efendi Fetvâları* (İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı, 2018), 67, 189.

¹¹ Mehmet Koç, *Osmanlı Hukukunda Ta'zir Suç ve Cezaları* (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2017), 25; Muharrem Midilli, “Osmanlı Aile Hukukunda Müftülerin Ceza Lazım Gördüğü Yaygın Bir İhlal: Nikâh Engeli Varken Evlenmek”, *İslâmî Araştırmalar* 32/3 (2021), 669; Avcı, “Osmanlı Hukukunda Livatanın Cezası”, 34.

¹² Koç, *Osmanlı Hukukunda Ta'zir Suç ve Cezaları*, 25.

¹³ Midilli, “Osmanlı Aile Hukukunda Müftülerin Ceza Lazım Gördüğü Yaygın Bir İhlal”, 669.

¹⁴ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl el-Buhârî, *Sahihü'l-Buhârî* (Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 1423), “Hudûd”, 42 (No. 6848).

sınırı aşanlardandır.”¹⁵ manasındaki hadisleri klasik fıkıh eserlerinde ta'zîr cezası bağlamında önemli bir referans teşkil etmiş ve özellikle erken dönem fıkıh literatüründe ta'zîre ilişkin tartışmaların doğrudan celde cezası üzerinden ele alınmasına neden olmuştur. Öte yandan bu rivayetleri esas alarak ta'zîri yalnızca celde cezası ile sınırlandıran görüşler ortaya çıkmış ancak bu görüşler azınlıkta kalmış ve genel olarak ta'zîrin hâkimin takdirine bağlı olarak kavli veya fiili çeşitli şekillerde uygulanabileceği görüşü benimsenmiştir.¹⁶

Hız. Peygamber'den nakledilen bu rivayetler Hanefî fakihlerin ta'zîr kavramını tanımlamalarında da kendini göstermiş ve eserlerinde ta'zîr تادیب دون الحد “Haddin altında bir cezayla suçluyu te'dîb (terbiye) etmektir.” şeklinde tanımlanmıştır.¹⁷ Hanefîlerin ta'zîr kavramını “haddin altında te'dîb” şeklinde tanımlamaları, kanaatimizce hadislerde geçen ta'zîr cezasındaki celde uygulamasının, had cezalarındaki celde miktarını aşmaması gerektiğine dair ifadelerle ilişkilidir. Bu bağlamda Hanefîlerin ta'zîr tanımının celde cezası merkez alınarak şekillendirildiği ve sonraki Hanefî fakihler tarafından bu tanımın aynen sürdürüldüğü görülmektedir. Ta'zîrin celde cezası temel alınarak tanımlanması, kanaatimize göre bu kavramın öncelikli olarak celde cezasını ifade etmek için kullanılmasına yol açmıştır. Ta'zîr kavramıyla ilk olarak celde cezasının anlaşılmasından dolayı bazı sözlüklerde ta'zîr, “haddin altında darb etme (dövme)”¹⁸ şeklinde tanımlanmış ya da haddin altındaki darbin ta'zîr olarak isimlendirildiği ifade edilmiştir.¹⁹ Şâfiî âlimlerinden Ebû'l-Hüseyn el-İmrânî (ö. 558/1163) ta'zîr kavramının celde cezasını ifade etmek için kullanıldığını belirtmiş ve ta'zîri “imam veya vekilinin te'dîb maksadıyla hadler dışında uyguladığı darb için kullanılan özel bir isimdir” şeklinde tanımlamıştır.²⁰ Bu tanım Şâfiî mezhebinde yaygın bir kabul görmemekle birlikte ta'zîr kavramının celde cezası ile özdeşleştirildiğini göstermesi bakımından önemlidir.

Ulemâ, ta'zîrin farklı şekillerde uygulanabileceğini ve çeşitli ceza türlerinin bulunduğunu zikretmekle birlikte, celde cezasının en sık başvurulmuş ceza olması sebebiyle, ta'zîr kavramıyla celde cezası bir nevi özdeşleşmiştir. Bununla birlikte, celde dışındaki ta'zîr cezaları zikredilirken, ilgili cezanın açıkça ifade edilmesi yoluna gidilmiş; örneğin teşhir cezası, sürgün cezası, hapis cezası veya benzeri cezaların uygulanacağı belirtilmiştir. Dolayısıyla klasik İslâm hukuk kaynaklarında ta'zîr kavramının herhangi bir niteleme olmaksızın mutlak olarak kullanıldığı durumlarda sopa cezasının kastedildiği söylenebilir.²¹ Ancak kaynaklar okunurken dikkat edilmesi gereken husus; naslar tarafından belirlenmemiş bir ceza türünü açıklamak için kullanılan ta'zîr kavramıyla bir suç karşılığında öngörülen ta'zîr kavramını birbirinden ayırt etmektir. Daha açık bir şekilde ifade etmek gerekirse bir ceza türü olarak ta'zîrden bahsedilirken her türlü ceza kastedilirken, bir suç karşılığında “ta'zîr edilir” şeklinde bir ifade kullanıldığında bununla sopa

¹⁵ Cemâlüddîn Ebû Muhammed Abdullah b. Yûsuf ez-Zeylâî, *Nasbû'r-râye li-ehâdisi'l-Hidâye* (Cidde: Dâru'l-Kible li's-Sekâfeti'l-İslâmiyye, ts.), 3/354; Ahmed b. Hüseyin b. Ali el-Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, thk. Muhammed Abdülkâdir Atâ (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1424/2003), 8/567.

¹⁶ Ebû Muhammed Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed el-'Aynî, *'Umdetü'l-Kârî şerhu Sahîhi'l-Buhârî* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2001), 2/161.

¹⁷ Kemâlüddîn Muhammed b. Abdilvâhid İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1424/2003), 5/329; Abdülganî el-Güneymî ed-Dimaşkî el-Meydânî, *el-Lübâb fî şerhi'l-Kitâb*, thk. Abdülkerîm el-Atâ (Beyrut: el-Mektebetü'l-İlmiyye, ts.), 3/198; Zeylâî, *Tebyînü'l-hakâ'ik*, 3/207.

¹⁸ Muhammed b. Mükerrrem İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, thk. Abdullah Ali el-Kebîr (Kahire: Dâru'l-Meârif, ts.), “azr”, 4/2924; Mecdüddîn Muhammed b. Yakûb Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-muhîr* (b.y.: Müessesetü'r-Risâle, ts.), “azr”, 439.

¹⁹ İsmâîl b. Hammâd el-Cevherî, *es-Sihâh tâcû'l-luğa ve sihâhu'l-'Arabiyye*, thk. Ahmed Abdülgâfûr Attâr (Beyrut: Dâru'l-İlmi li'l-Melâyin, 1399/1979), “azr”, 2/744.

²⁰ Yahyâ b. Ebû'l-Hayr el-İmrânî, *el-Beyân fî mezhebi'l-İmâm eş-Şâfi'î*, thk. Kâsım Muhammed en-Nûrî (Beyrut: Dâru'l-Minhâc, 1421/2000), 12/532.

²¹ Benzer bir tespit için bk. Muharrem Midilli, *Klasik Osmanlı Ceza Hukukunda Şeriat-Kanun Ayrımı* (İstanbul: Klasik Yayınları, 2019), 86.

cezası kastedilmektedir. Şunu da belirtmek gerekir ki asırlar boyunca büyük bir hacme ulaşmış olan fıkıh kaynaklarında bunun aksini gösteren örneklerle de karşılaşmak pekâlâ mümkündür. Ancak çalışmamız kapsamında incelediğimiz ve Hanefî mezhebinde muteber kabul edilen kaynaklarda görüldüğü kadarıyla ta'zîr kavramı ve sopa cezası arasında bir özdeşleşme söz konusudur.

Fıkıh eserlerinde ulemanın sopa cezası söz konusu olduğunda bu ceza için doğrudan “ta'zîr” kelimesini kullandığı çeşitli örnekler²² mevcut olmakla birlikte burada yalnızca birkaç meseleye değinilecektir. Örneğin yalan yere şahitlik yapan kimsenin cezası hakkında Ebû Hanîfe'nin “ta'zîr edilmeyeceği ancak teşhir edileceği”, İmameyn'in ise “ta'zîr edileceği ve hapsedileceği” şeklindeki görüşleri aktarılırken “ta'zîr edilmeyeceği” ibaresi “dövülmeyeceği” şeklinde açıklanmıştır.²³ İmamlardan nakledilen görüşler aktarılırken Ebû Hanîfe'ye göre bu kimsenin “teşhir edilerek ta'zîr edileceği” belirtilerek teşhir cezasının bir ta'zîr cezası olduğu da ayrıca ifade edilmiştir.²⁴ Zira suçluyu halka teşhir etmek, yalan yere şahitlik yapan kimseye verilen bir ta'zîr cezasıdır. Buna benzer bir başka örnek Hanefî mezhebinde muteber kaynaklardan biri sayılan *Fetâvâ Kâdîhân*'da zikredilmekte ve toplum içinde saygın bir yere sahip kimsenin ilk kez suç işlediğinde “ta'zîr edilmeyeceği”, bunun yerine istihsan gereği kendisinin nasihat edilerek uyarılacağı belirtilmektedir. Konunun devamında aynı davranışı tekrar etmesi durumunda kendisine “darb/sopa” cezası verileceği ifade edilir.²⁵ Yalnızca bu ifadelerden dahi “ta'zîr edilmeyeceği” ibaresinin sopa cezasını belirttiği açıkça anlaşılmaktadır. Aynı görüş, bu ifadeyi açıklayan şerhlerde daha da belirgin bir şekilde ortaya konulmuştur. İlgili eserde Kâdîhân'ın (ö. 592/1196) “ta'zîr edilmeyeceği” ifadesinin “yani ilk seferde ‘dövülmeyeceği’ anlamına geldiği” belirtilmiştir. Eserin müellifi, bu durumu açıklarken Kâdîhân'ın söz konusu kimseler için ta'zîr cezasını tamamen ortadan kaldırmadığını, zira ilk defa suç işlediklerinde “kâdînin kapısına götürülüp kendilerine vaaz edilmesinin” bu kimseler için bir ta'zîr cezası olduğunu, “ta'zîr edilmeyeceği” ifadesinin ise “dövülmeyeceği” anlamına geldiğini belirtir.²⁶ Daha açık bir ifadeyle saygın kimselerin ilk defa işlediği suçta aldığı ta'zîr cezası “kâdînin kapısına gidip bir nevi azar mahiyetinde nasihat dinlemek” iken aynı suçu ikinci kez işlemeleri durumunda uygulanacak ta'zîr cezası sopa cezasıdır.

Konuya açıklık kazandırmak amacıyla fıkıh kaynaklarında zikredilen had ve ta'zîr cezaları arasındaki farklardan birinin ele alınması gerekli görülmektedir. Had ve ta'zîr cezaları arasındaki farklardan biri; had cezalarının sabit ve kişiden kişiye değişmeyen bir yapıya sahip olması, buna karşın ta'zîr cezalarının suçlunun toplum içerisindeki konumuna göre değişiklik gösterebilmesidir. Müteahhirûn dönem Hanefî fıkıh kaynaklarında aktarıldığına göre bireyler, toplum içindeki saygınlıklarına göre dört gruba ayrılmaktadır:²⁷ Âlimler ve Hz. Peygamber'in neslinden olanlar (eşrâf-ül-eşrâf), idareci ve komutanlar (eşrâf), halk tabakası (evsât) ve daha önce suç işlemiş olan sabıkâlılar (ehissâ). Bu sınıflandırmada âlimler en yüksek, sabıkâlılar ise en

²² Kâdîhân, *Fetâvâ Kâdîhân*, 3/395-397; Zeynüddîn b. İbrahim b. Muhammed İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-râ'ik şerhu Kenzi'd-dekâ'ik* (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1418/1997), 5/27, 69, 71; Abdullâh b. eş-Şeyh Muhammed b. Süleymân Damad Efendi, *Mecma'ül-enhûr fî şerhi Mülteka'l-ebhûr* (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1419/1998), 2/371-376.

²³ Serahsî, *el-Mebsût*, 16/145; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, 7/442; İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-râ'ik*, 7/212.

²⁴ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, 7/442; İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-râ'ik*, 7/212.

²⁵ Kâdîhân, *Fetâvâ Kâdîhân*, 3/396.

²⁶ İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-râ'ik*, 5/76.

²⁷ Alâüddîn Ebû Bekr b. Mes'ûd el-Kâsânî, *Bedâ'i'ü's-sanâ'i' fî tertibi's-serâ'i'*, thk. Ali Muhammed Muavvaz-Âdil Ahmed Abdülmecûd (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1424), 9/271; İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-râ'ik*, 5/68; Muhammed Emin İbn Âbidîn, *Reddül-muhtâr 'ale'd-Dürri'l-muhtâr şerhi Tenviri'l-ebâr*, thk. Âdil Ahmed Abdülmecûd-Ali Muhammed Muavvaz (Riyad: Dâru Âlemi'l-Kütüb, 1423), 6/104.

düşük mertebede yer almaktadır. Her grubun ta'zîr cezası, halk nezdindeki saygınlığı ve suçluluk duygusuna bağlı olarak farklı şekilde takdir edilmektedir. Buna göre eşrâf-ül-eşrâf için ta'zîr yalnızca suçun kendilerine bildirilmesi (i'lâm) ile sınırlıdır ve bu uygulama kâdînin bir görevliyi kişinin kapısına gönderip suçunu haber vermesi ve uyarıda bulunması şeklinde gerçekleşir. Eşrâf tabakasına yönelik ta'zîr cezalarına, i'lâm ile birlikte kâdînin kapısına zorla götürülme ve mahkemeye çıkarılma cezaları eklenir. Halk tabakasına (evsât) yönelik ta'zîr cezalarına bunların yanında hapis cezası da eklenirken sabıkâlılara (ehissâ) tüm bu yöntemlere ilave olarak sopa cezası da uygulanabilir.

Fıkıh kaynaklarında ta'zîr cezalarına ilişkin yapılan bu ayırım, yalnızca küçük suçlar ve hatalar (zelleler) için geçerli olup, büyük suçlar söz konusu olduğunda bu tür farklılıklar gözetilmemektedir. Hz. Peygamber'in, fazilet sahibi kimselerin küçük hatalarının affedilmesine dair hadislerine dayanan ulemâ, erdemli ve faziletli kişilerin çoğunlukla küçük günahlar işlediğini ve bu nedenle bu kimselere uygulanan ta'zîr cezalarının yalnızca i'lâm ya da zorla kâdînin huzuruna getirilmekle sınırlı olduğunu ifade etmiştir. Ancak aynı kimseler aynı suçu tekrar ettiklerinde, faziletli olma niteliklerini kaybederler ve bu durumda sopa ya da hapis gibi daha ağır ta'zîr cezalarına maruz kalırlar. Dolayısıyla küçük suçlar dikkate alınarak yapılan bu ayırımın büyük günahlar söz konusu olduğunda geçerli olmadığı belirtilmiştir. Örneğin livâta, fasıklarla beraber içki meclisinde bulunmak veya birine fiziksel zarar vermek gibi büyük suçlar işleyen bireylerin toplumdaki saygınlıkları ortadan kalkar, yalnızca i'lâm gibi hafif cezalarla yetinilmez ve bu bireylere sopa cezası (ta'zîr) uygulanır.²⁸ Bu durum ulemânın ta'zîr cezalarının kişinin toplumdaki konumuna uygun şekilde belirlenmesine yönelik yaptığı ayırımın yalnızca küçük suçlar ve hatalar için geçerli olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. İlk bakışta kişilerin toplumsal mertebelerine göre belirlenen ta'zîr cezalarının tüm suçlar için geçerli olduğu izlenimi oluşsa da fıkıh kaynaklarında yapılan detaylı açıklamalar, bu ayırımın yalnızca küçük suçlarla sınırlı olduğunu göstermektedir.

Bu bağlamda Hanefî fakihlerinden Kâsânî (ö. 587/1191), ta'zîr cezalarını ele alırken bu ayırımı açıkça ortaya koymuş ve eserinde bu konuyu sistematik bir şekilde işlemiştir. Kâsânî, ta'zîr suçlarını iki gruba ayırmaktadır: 1) Benzerlerinde had cezası bulunmayan suçlar, 2) Had cezasını gerektiren ancak şartlarındaki eksiklikler nedeniyle had uygulanamayan suçlar. İlk gruptaki suçlar için kâdînin, somurtma, azarlama, dövme veya hapsedme gibi çeşitli cezalar arasından seçim yapma yetkisine sahip olduğunu belirttikten sonra ulemânın insanları mertebelerine göre dörde ayırdığını söyleyerek yukarıda zikredilen dördü ayırımı nakleder. Böylelikle Kâsânî, ilk grupta yer alan suçlara verilen farklı ta'zîr cezalarının kişilerin toplumdaki konumuna göre verileceğini dolaylı olarak ifade eder. Ancak ikinci gruptaki suçlar için ta'zîr cezasının sopa cezası olduğunu ve bunun âzami düzeyde uygulanması gerektiğini ifade etmiştir.²⁹ Bu açıklamalar, büyük suçlar için kişiye küçümseme, azarlama ya da somurtma gibi hafif ta'zîr cezalarının uygulanamayacağını göstermektedir. Dolayısıyla ulemâ livâta, içki meclisinde bulunmak veya bir kimseye fiziksel zarar vermek gibi büyük suçları işleyen bireylere ta'zîr cezası verilmesi gerektiğini ifade ederken, bu ceza ile sopa cezasını kastetmektedir. Ulemâ arasında yerleşik olan bu yaklaşım, şartlarındaki eksiklik nedeniyle had uygulanamayan ancak ta'zîr cezasının gerekli görüldüğü suçlarda, "ta'zîr" terimi kullanımının sopa cezasını ifade ettiğini göstermektedir. Bu

²⁸ İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-râ'ik*, 5/69; Mehmed Efendi Molla Hüsrev, *Dürerü'l-hükkâm fi şerhi ğureri'l-ahkâm (Şürünbülâli Haşiyesi ile birlikte)* (b.y.: Dâru lhyâi'l-Kütübî'l-Arabiyye, ts.), 2/75; İbn Âbidîn, *Reddül-muhtâr*, 6/105-107.

²⁹ Kâsânî, *Bedâ'î'u's-sanâ'i*, 9/271.

sebeple, büyük suçlarda uygulanan ta'zîrin sopa cezası olduğunun ayrıca belirtilmesine gerek duyulmamıştır.

Bu tür büyük suçlara verilen sopa cezasının aynı zamanda âzami miktarda olduğu yine Kâsânî'nin eserinde açık bir şekilde ifade edilmektedir. Kâsânî, ta'zîr cezalarının miktarına ilişkin şöyle bir açıklamada bulunmuştur:

Ta'zîrin miktarına gelince, eğer ta'zîr, örneğin başkasına 'ey fâsık', 'ey habîs (pislik)', 'ey sârik (hırsız)' ve buna benzer şeyler söylemekle, *cinslerinde had cezasının olmadığı bir suçtan dolayı gerekli olmuşsa*, bu durumda cezalandırma konusunda imam (devlet başkanı) serbesttir. Dilerse suçluyu döverek, dilerse hapsederek, dilerse de sözleriyle aşağılayarak ta'zîr eder... (Ancak) Eğer ta'zîr, örneğin bir çocuğa veya deliye 'ey zâni' demekle ya da zimmi bir kadına veya ümmü veledde 'ey zâni kadın' demekle, *cinslerinde haddin olduğu ancak şartlarındaki bir eksiklikle haddin vacip olmadığı bir suçtan dolayı gerekli olmuşsa* bu durumda verilen ta'zîr cezası *darbtır (sopa cezası)* ve ulaşabileceği en yüksek miktara ulaşır. O da Ebû Hanîfe'nin (r.h.) görüşüne göre 39 sopadır. Ebû Yûsuf'a göre 75, nadir bir rivayette ise 79 celdedir.³⁰

Buna yakın ifadelerle başka Hanefî kaynaklarında da zikredilen³¹ bu ayırım görebildiğimiz kadarıyla yalnızca Kâsânî tarafından sistematik bir şekilde zikredilmiştir. Diğer kaynaklarda satır aralarında değinilen bu ayırma göre had cezasını gerektiren ancak şartlarındaki eksiklik nedeniyle had uygulanamayan suçlarda ta'zîr olarak sopa cezasının verilmesi ve sopanın da âzami miktarının uygulanması gerektiği ifade edilmiş ve özellikle bu meselelerde kâdîye farklı bir ta'zîr cezası verme yetkisi tanınmamıştır. Tıpkı ta'zîrin âzami miktarının belirlenmesi gibi bu tür suçların cezaları da belirlenmiştir. Ancak bu suçların dışında kalan durumlarda ceza takdiri kâdîye bırakılmıştır. Dolayısıyla diğer suçlarda kâdî, farklı türde bir ceza verebileceği gibi celde cezasını da hem âzami hem de asgari miktarda uygulama yetkisine sahiptir. Ta'zîr üzerine müstakil bir risale yazmış olan Çivizâde (ö. 954/1547), ulemânın zikredilen büyük suçlar için ta'zîrin âzami miktarının uygulanması gerektiği görüşünde birleştiğini ancak bu suçların dışında kalan meselelerde ta'zîrin âzami miktarının uygulanmasının mustahsen olmasa da³² caiz kabul edildiğini ifade etmektedir.³³ Dolayısıyla şartlarındaki eksiklik nedeniyle had uygulanmayan suçlar için âzami miktardaki ta'zîrin/sopanın uygulanacağına dair ulemâ arasında bir görüş birliği bulunmaktadır.

Yukarıdaki pasajda zikredildiği üzere çocuk veya deli hakkında zina isnadında bulunulduğunda, çocuk ve deli zinaya ehil olmadığı için suçluya zina haddi uygulanmaz ancak ta'zîr cezası ve onun âzami miktarı devreye girer. Aynı şekilde köle, zimmi³⁴ veya kafiye zina isnadı yapıldığında zina haddinin uygulanması için gerekli olan "ihşan" şartı³⁵ bulunmadığından, suçluya ta'zîr cezası verilmekte ve bu cezada âzami sınır uygulanmaktadır. Hanefî fıkıh kaynaklarında ta'zîrin âzami

³⁰ Kâsânî, *Bedâ'î'u's-sanâ'î*, 9/271.

³¹ Ebû'l-Hasen Burhânüddîn Ali b. Ebî Bekr el-Merginânî, *el-Hidâye şerhu bidâyeti'l-mübtedî* (Pakistan: İdâretü'l-Kur'ân ve'l-Ulûmü'l-İslâmiyye, 1417), 4/151, 152; Kâdîhân, *Fetâvâ Kâdîhân*, 3/396; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, 5/336; İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-râ'ik*, 5/81; Damad Efendi, *Mecma'ü'l-enhûr*, 2/372.

³² لا يستحسن

³³ Abdullah Özer, *İslam Hukuk Literatüründe Ta'zîr Risaleleri ve Seyhülislam Muhyiddin Mehmed b. İlyas Çivizâde'nin Risale Mûteallika Bi't-Teâzir Adlı Eseri* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2000), 18 (tahkik kısmı).

³⁴ Kâdîhân, *Fetâvâ Kâdîhân*, 3/396.

³⁵ İslam hukukunda kazf ihşanı için beş şart zikredilir: İftiraya uğrayan kimsenin iffetli, akıllı, müslüman, bâliğ ve hür olması; bk. Şamil Dağcı, "İhşan", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 21/547.

miktarının uygulanmasına dair verilen bu örnekler haricinde iki örnek daha zikredilmektedir. Bunlardan biri, yabancı bir kadınla cima dışında haram bir fiilde bulunmak, diğeri ise hırsızın çaldığı malları evden çıkarmadan yakalanmasıdır. Her iki durumda da haddin şartları tam olarak gerçekleşmediği için âzami miktarda ta'zîr cezası verilmektedir.³⁶ Hanefî fakihlerinden Serahsî (ö. 483/1090), bu tür meseleleri, suçun şartlarında eksiklik bulursa da ortada mütekâmil (tam) bir suç olduğu için ta'zîrin âzami sınırında uygulanması gerektiği şeklinde açıklamaktadır.³⁷ Ancak son dönem Hanefî fakihlerinden İbn Âbidîn (ö. 1252/1836), bunlar haricinde ta'zîrin âzami miktarının uygulandığı başka suçların da bulunduğunu belirtmiştir. İbn Âbidîn bu suçlara ta'zîrin âzami miktarının uygulanacağına dair ifadeyi “yani 39 celde” şeklinde açıkladıktan sonra bazı fakihlerin ilgili cezayı üç meseleye hasretmiş olmasına rağmen diğer âlimlerden farklı suçlar için de âzami miktarın uygulanacağına dair nakiller aktarıldığını ifade etmiştir. İbn Âbidîn'in verdiği örnekler, ulemânın âzami miktardaki sopa cezası için “ta'zîr-i şedîd” ifadesini kullandığını göstermesi bakımından da önem arz etmektedir. Ta'zîr ve ta'zîr-i şedîd kavramlarının nasıl kullanıldığını görmek açısından ilgili pasaj doğrudan aktarılacaktır:

[Haskefî (ö. 1088/1677)] *Bahir* sahibine [İbn Nüceym (ö. 970/1563)] bağlı kalarak ta'zîrin âzami miktarını üç fiille sınırlandırmıştır. Ancak bazı âlimler bu fiillere başka fiilleri de eklemişlerdir. Bunlardan biri, [Molla Hüsrev'e (ö. 885/1480) ait] *Dürrer*'de geçen şu nakildir: Bazı âlimlere göre ‘namaz kılmayı terk eden kimse vücudundan kan çıkıncaya kadar dövülür.’ *Huccet*'te ‘imam kendisinin Mecûsî olduğunu söylese tasdik edilmez ancak şiddetli dövülür (يُضْرَبُ ضَرْبًا شَدِيدًا). Cemaatin namazı iade etmesine gerek yoktur’ denilmiştir. [Kâdîhân'a ait] *Hâniyye*'de ‘bir kimse bir oğlana cinsi münasebette bulursa kendisine ta'zîr-i şedîd uygulanır (يُعْزَرُ أَشَدَّ) şeklinde nakledilmiştir. [Âlim b. Alâ'ya (ö. 786/1384) ait *el-Fetâvâ et-*] *Tatarhâniyye*'de ‘bir kadın dinden döndüğünde müslüman olması için zorlanır ve kendisine yetmiş beş celde vurulur.’ şeklinde aktarılır. Yani bu (yetmiş beş celde), Ebû Yûsuf'un kavline göredir. Çünkü ona göre ta'zîrin âzami miktarı yetmiş beş celdedir. Ebû Hanîfe ve İmam Muhammed'e göre ise otuz dokuz celdedir.³⁸

İbn Âbidîn'in pasajın sonunda ta'zîr-i şedîd cezasına dair verdiği celde miktarları konumuz açısından önem arz etmektedir. Hanefî kaynaklarının tamamında ta'zîr tanımının ardından ta'zîr cezasının âzami ve asgari sınırlarına dair tartışmalara yer verilmekte ve bu bağlamda celde miktarları zikredilmektedir. Hz. Peygamberin on celdeden fazla ta'zîr cezası verdiğine dair farklı hadis rivayetlerinin bulunması, sahabenin de on celdeyi aşan ta'zîr cezası uygulamaları³⁹ mevcut olduğundan ulemânın çoğunluğu, daha önce zikredilen “Allah'ın hadlerinden bir haddin dışında on celdeden fazla vurulmaz.” mealindeki rivayetle amel etmemiş ve “Had gerektirmeyen bir suça hadde ulaşan bir ceza veren kimse sınırı aşanlardandır.” anlamındaki diğer rivayeti ta'zîrdeki celde sayısının sınırını belirlemede esas kabul etmiştir.

Hanefilere göre had cezalarının en düşüğü iftira suçunu işleyenlere uygulanan seksen celde cezasıdır.⁴⁰ Hanefî imamları, bu konuda ittifak etmiş ancak hüre mi yoksa köleye mi uygulanan had cezasının esas alınacağı hususunda ihtilaf etmişlerdir. İmam Ebû Hanîfe ve İmam

³⁶ Molla Hüsrev, *Dürrü'l-hükkâm*, 2/76; İbn Âbidîn, *Reddû'l-muhtâr*, 6/113, 114.

³⁷ Serahsî, *el-Mebsût*, 24/36.

³⁸ İbn Âbidîn, *Reddû'l-muhtâr*, 6/114.

³⁹ Ebû Ca'fer et-Tahâvî, *Şerhu me'âni'l-âsâr*, thk. Muhammed Zehrî en-Neccâr-Muhammed Seyyid Câd el-Hak (Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1994), 3/145; Ebû Bekr Ahmed b. Ali er-Râzî el-Cessâs, *Şerhu Muhtasari't-Tahâvî*, thk. Muhammed 'Ubeydullah Han (Medine: Dâru's-Sirâc, 2010), 6/207; 'Aynî, *Umdetü'l-Kârî*, 2/36.

⁴⁰ en-Nûr 24/4.

Muhammed, iftira suçunda köleye uygulanan kırk celde cezasını esas alarak ta'zîr cezasının en fazla otuz dokuz celde olabileceği görüşünü benimsemişlerdir. İmam Ebû Yûsuf ise bir rivayete göre köle yerine hür kimseye uygulanan seksen celdeyi esas alarak, ta'zîr cezasının en fazla yetmiş dokuz celde olabileceğini ifade etmiştir. Bu görüş aynı zamanda İmam Züfer (ö. 158/775) tarafından da benimsenmiştir. Ancak Ebû Yûsuf'tan gelen ve zâhir rivayet olarak kabul edilen diğer bir rivayete göre ta'zîr cezasının âzami sınırı yetmiş beş celdedir.⁴¹ Hanefî kaynaklarında Ebû Yûsuf'un 75 celde görüşünün, Hz. Ali'den (ö. 40/661) gelen bir rivayetten⁴² kaynaklandığı belirtilmektedir.⁴³ Sopa cezasının "şedîd" sıfatıyla nitelenmesi ise Hanefî âlimlerin ta'zîrdeki celde sayısının, daha az olduğu için şiddet bakımından had cezalarındaki celdeye kıyasla daha şiddetli olması gerektiği yönündeki görüşlerinden kaynaklanmaktadır. Nitekim Hanefî âlimler, bu doğrultuda farklı suçlara uygulanan celdenin şiddetine dair bir sıralama yapmışlardır. İlk dönem eserlerinden itibaren zikredilen bu sıralamada, en şiddetli celdenin ta'zîrde uygulanacağı, diğerlerinin ise sırasıyla zina, içki içme ve iftira suçlarına yönelik olduğu belirtilmiştir.⁴⁴ Öte yandan Hanefî eserlerinde celdenin şiddetli olmasıyla neyin kastedildiğine dair farklı görüşler nakledilmiştir. Bir görüşe göre celdenin şiddetli olması, darbelerin vücudun farklı azalarına dağılmadan tek bir uzva uygulanması anlamına gelmektedir. Bir diğer görüşe göre celdenin şiddeti, tek bir uzva uygulanması anlamında değil darbelerin diğer suçlara uygulanan celdeye nazaran daha güçlü bir şekilde vurulmasıyla ilgilidir.⁴⁵ Bu iki görüşü cem eden ve iki görüşün de farklı bağlamlarda doğru kabul edildiğini savunan üçüncü bir görüşe göre ise ta'zîrin âzami miktarı uygulandığında darbeler vücudun farklı azalarına dağıtılarak gerçekleştirilir; zira darbeler farklı bölgelere dağıtılsa da âzami miktarda, sopanın şiddeti hissedilmiş olur. Aksi takdirde âzami miktar uygulanmakla beraber darbeler de dağıtılmadan tek bir uzva uygulanırsa bu ceza kişinin bir uzvunun telef olmasına sebep olacaktır. Ancak âzami miktarın altında bir ceza uygulandığında darbeler tek bir uzva yoğunlaştırılır ki sopanın şiddeti daha belirgin bir şekilde hissedilebilsin.⁴⁶ Bu görüşlerden anlaşıldığı üzere "şedîd" ifadesi miktarına bakılmaksızın ta'zîr kapsamında verilen sopa cezası için kullanılan bir niteliktir.

Kanaatimizce bundan dolayı birçok klasik kaynakta ta'zîr olarak verilen sopa cezası zikredilirken gerekli olan ta'zîr, "şiddetli bir ta'zîr (تعزیرا شديدا)"⁴⁷ şeklinde nitelenmiş ve bununla celde cezası kastedilmiştir. Ayrıca bazen suçluya gerekli olan ta'zîr cezası belirtilirken "acı verici bir dövme (ضربا وجيعا)" gerektiği ifade edilir⁴⁸ ve ta'zîrdeki sopa cezasının daha acıtıcı olduğuna vurgu yapılır. Benzer şekilde ta'zîri ifade etmek için kullanılan farklı kavramlara⁴⁹ da aynı nitelikler eklenmiştir. Örneğin suçluya "acı verici ceza (العقوبة الموجهة)"⁵⁰, "acı verici edeb (الأدب)

⁴¹ Serahî, *el-Mebsût*, 9/71.

⁴² Zeylâi, *Nasbû'r-râye*, 3/354.

⁴³ Mergînânî, *el-Hidâye*, 4/152-153.

⁴⁴ Ebû Yûsuf, *Kitâbü'l-Harâc*, 166; Kâdîhân, *Fetâvâ Kâdîhân*, 3/396; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, 5/336; İbn Âbidîn, *Reddû'l-muhtâr*, 6/112.

⁴⁵ İmâm Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî, *el-Âsâr li-İmâm Muhammed*, thk. Hâlid el-Avvâd (Kuveyt: Dâru'n-Nevâdir, 1429/2008), 2/525; Kâsânî, *Bedâ'i'u's-sanâ'i*, 9/273; İbn Âbidîn, *Reddû'l-muhtâr*, 6/112.

⁴⁶ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, 5/336; İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-râ'ik*, 5/81; Molla Hüsrev, *Dürrü'l-hükkâm*, 2/75, 5/81; İbn Âbidîn, *Reddû'l-muhtâr*, 6/105, 112.

⁴⁷ İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-râ'ik*, 8/402.

⁴⁸ İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-râ'ik*, 5/71.

⁴⁹ Aykul, *İslam Ceza Hukukunda Ta'zîr*, 20-22.

⁵⁰ Ebû Yûsuf, *Kitâbü'l-Harâc*, 172, 174; Ebû'l-Hasan Ali b. Abdüsselam et-Tesûlî, *el-Behce fi şerhi't-Tuhfe*, thk. Muhammed Abdülkadir Şahin (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1998), 1/176.

“نكالا موجعا/شديدا) “acı verici nekâl (الوجيع/الموجعة”⁵¹, verilmesi gerektiği belirtilmiştir. Bu kavramların ta’zîri ifade etmek için kullanıldığı, devamında ta’zîre dair yapılan açıklamalardan anlaşılmaktadır. Yine ta’zîr tanımı yapılan bazı kitaplarda ta’zîri tanımlamak için “en şiddetli darb”⁵² ifadesinin kullanılması ta’zîrdeki celdenin hadlerdeki celdeden daha acıtıcı şekilde uygulandığını ifade etmek içindir. Bu bağlamda klasik kaynaklarda kullanılan darb-ı vecî’ ifadesinin de benzer bir işlev taşıdığı görülmektedir.⁵³ Sonuç olarak âlimlerin ta’zîre yönelik “şiddetli” vurgusu, ta’zîr kapsamında ağırlaştırılmış bir ceza türünü değil ta’zîrdeki celdenin had cezalarındaki celdeye kıyasla daha güçlü bir şekilde vurulması gerektiğine dikkat çekmek amacı taşımaktadır. Başka bir ifadeyle ta’zîre eşlik eden “şedîd/şiddetli” ibaresi, ta’zîr olarak uygulanan celde cezasını ifade etmek için kullanılan bir niteliktir.

2. Osmanlı’da Ta’zîr ve Ta’zîr-i Şedîd Kavramı

2.1. Ta’zîr ve Ta’zîr-i Şedîd Kavramlarının Sopa Cezasıyla İlişkisi

Osmanlı Devleti’nde fetva görevi medrese müderrisleri, müftüler ve şeyhülislâmlar tarafından yerine getirilmiştir. Osmanlı ulemâsı, fetva verirken Hanefî mezhebinin esas almış ve öncelikli olarak Hanefî ulemâsı tarafından tercih edilerek kabul görmüş (müftâ-bih) ve mezhebin genel çerçevesinde en doğru ve geçerli (esahh-ı akvâl) olarak değerlendirilen görüşlerle fetva vermiştir. 16. yüzyıldan itibaren ise kâdîlerin yalnızca Hanefî mezhebinin sahih kabul edilen görüşlerine göre hüküm vermesi genel bir ilke hâline getirilmiş ve bu durum beratlarla açıkça belirtilmiştir. Böylece kâdîlerin, uygulamalarında mezhebin sınırlarına riayet etmesi temin edilmiştir.⁵⁴ Osmanlı hüküm verirken Hanefî mezhebinin esas aldığından fetva mecmualarında zikredilen meselelerin çoğu, klasik fıkıh literatüründe ele alınmış konularla örtüşmektedir. Osmanlı ulemâsının mezhep görüşlerine bağlılığı fetvalardan sonra klasik fıkıh kaynaklarından aktarılan nakillerde de açıkça görülmektedir.⁵⁵

Osmanlı fetva mecmualarında zikredilen ta’zîr cezaları da klasik fıkıh kaynaklarıyla uyum arz etmekte ve genellikle suçlulara darb, hapis, sürgün, teşhir, görevden azletme ya da bazen ölüm cezası verilmesi öngörülmektedir. Belirli bir cezanın açıkça belirtilmediği durumlarda ise suçlunun ta’zîr, ta’zîr-i şedîd, te’dîb veya te’dîb-i belîğ ile cezalandırılmasının gerekli olduğu ifade edilmektedir. Kanaatimizce Osmanlı fetva mecmualarında herhangi bir kayıt ve açıklama yapılmadan zikredilen ta’zîr kavramı klasik fıkıh eserlerinde olduğu gibi sopa cezasını ifade etmektedir. Zira Osmanlı döneminde yazılan fetva mecmualarının hudud ve ta’zîr bölümlerinde ta’zîr cezaları zikredilirken ölüm, hapis, sürgün, teşhir, görevden azletme gibi cezalar verileceği zaman bunlar açık bir şekilde ifade edilmektedir.⁵⁶ Örneğin şahitlikte yalan söylediği sabit olan

⁵¹ Şihâbüddin Ahmed b. İdrîs el-Karâfî, *ez-Zahîre*, thk. Muhammed Bûhubze (Beyrut: Dâru’l-Garbi’l-İslâmî, 1994), 12/21; Ebû ‘Ömer İbn ‘Abdilber en-Nemerî, *el-Kâfî fî fîkhi ehli’l-Medîneti’l-Mâlikî*, thk. Muhammed el-Morîtânî (Riyad: Mektebetü’r-Riyâd el-Hadîse, 1400/1980), 2/1085.

⁵² Ebû’l-Velîd Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî İbn Rüşd el-Ced, *el-Beyân ve’t-tahsîl ve’s-şerh ve’t-tevcîh ve’t-ta’lîl li-mesâ’ilil-Müstahrece*, thk. Muhammed Haccî vd. (Beyrut: Dâru’l-Garbi’l-İslâmî, 1408/1988), 16/267, 4/113.

⁵³ Fîrûzâbâdî, “azr”, 439.

⁵⁴ Abdürrahim Efendi, *Fetâvâ-yı Abdürrahîm*, 1/125.

⁵⁵ Emine Arslan, “Osmanlı Dönemi Nuküllü Fetvâ Mecmuaları”, *Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları* 5 (2008), 132; Fahrettin Atar, “Fetva”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 12/495.

⁵⁶ Pîrî Efendi-Çivizâde, *Fetâvâ Pîrî Efendi ve Çivizâde* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Amcazade Hüseyin Paşa, 243), 65b-73a; Nuray Keskin, *Fetâvâ-yı Üskübî Latinizesi ve Tahlili* (Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014), 87-265.

⁵⁷ Pîrî Efendi-Çivizâde, *Fetâvâ Pîrî Efendi ve Çivizâde* (Amcazade Hüseyin Paşa, 243), 65b-69a; Yahyâ b. Zekariyyâ Yahyâ Efendi, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* (İstanbul: Ragıp Paşa Kütüphanesi, Ragıp Paşa, 634), 81a-106a; Abdürrahim Efendi, *Fetâvâ-yı Abdürrahîm*, 1/105-129; Büşra Ünal, *Sun’ullah Efendi’nin Fetâvâ’sı ve Tahlili* (Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018), 96-121; Rabia Salur, *Şeyhülislam Hoca Sâdeddin Efendi’nin Fetva Mecmuası ve Tahlili* (Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 86-98; Keskin, *Fetâvâ-yı Üskübî*, 136-143, 262; Yenişehirli Abdullah Efendi, *Behcetü’l-Fetâvâ*, haz. Süleyman Kaya vd. (İstanbul: Klasik Yayınları, 2011), 161-170.

bir kişiye uygulanacak cezanın, -tıpkı fıkıh kaynaklarında belirtildiği üzere- kamuya teşhir edilerek küçük düşürülmesi anlamına gelen “ta'zîr bi't-teşhîr” olduğu ifade edilmiştir.⁵⁸ Diğer ta'zîr cezalarının da buna benzer şekilde açık ifadelerle zikredildiği dikkate alındığında böyle bir yorumda bulunmak mümkündür. Ancak bu tespit mutlak bir kesinlik taşımamaktadır. Zira Osmanlı dönemi fetva mecmualarının tamamı incelenmemiş ve nadir de olsa bunun aksini gösteren örneklerin mevcut olma ihtimali bulunmaktadır. Öte yandan Osmanlı döneminde padişahlar tarafından çıkarılan umumi kanunnâmelerde ta'zîr kavramının sopa cezasını ifade etmek için kullanılması, ta'zîr kavramının sopa cezasıyla özdeşleştirildiği ve bunun kanunnâme maddelerine de yansıtıldığını göstermesi açısından önemlidir.

Kanunnâmelerin ceza hukukunu düzenleyen ilk bölümlerinde zina, livâta, sövme, hakaret, karşılıklı dövüşme gibi çeşitli suçlara verilen ta'zîr cezaları genellikle ta'zîr kelimesi kullanılarak ifade edilmiş, ta'zîr kelimesinin kullanılmadığı durumlarda ise verilecek ta'zîr cezası açıkça belirtilmiş ve kişiye para cezası, zekerinin kesilmesi, sakalının kesilmesi, alnının dağlanması, teşhir edilmesi, hapsedilmesi, azarlanması, öldürülmesi gibi farklı ta'zîr cezaları öngörülmüştür.⁵⁹ Ancak çoğunlukla kişiye ta'zîr cezası ve buna ek olarak para cezası verileceği şeklinde hükümler bulunmaktadır.⁶⁰ Para cezaları kimi zaman belirli bir miktar olarak belirtilmiş kimi zaman ise sopa başına bir veya iki akçe alınacağı şeklinde hükme bağlanmıştır. Örneğin şu hükümde kişilere ta'zîr cezası verilmesi ve suçlunun maddi durumuna göre para cezası uygulanması gerektiği belirtilmiştir:

Bir kimesne bir kimesne ile çekişüb birbirinin sakalın yolsalar, ikisine dahi ta'zîr edüb, ganiden yirmi ve fakirden on akçe cürm (para cezası) alına.⁶¹

Bu ve benzeri, belirli bir para cezasının öngörüldüğü suçlarda, para cezasından önce zikredilen ta'zîr cezasının mahiyeti açıkça belirtilmemekle birlikte, diğer maddelerde kişiye ta'zîr cezası verilerek sopa başına bir akçe alınacağını ifade eden hükümler, ta'zîr terimiyle sopa cezasının kastedildiğini göstermektedir.⁶² Ta'zîr kavramıyla sopa cezasının kastedildiğini gösteren bir diğer kanunnâme maddesi şu şekildedir:

Ve dahi bir kimesnenin oğlu genezlik eylese (bir kadınla eğlenip oynaşsa)⁶³ eğer oğlan baliğ ise, ta'zîr edüb ağaç başına bir akçe cürm alına; eğer baliğ değil ise, babası zabt etmediği için babasına ta'zîr urub cerîme alınmaya.⁶⁴

Maddede bir kimsenin oğlu bir kadınla eğlenip oynaşırsa eğer oğlu reşit ise, kendisine ta'zîr cezası uygulanıp sopa başına bir akçe para cezası alınacağı zikredildikten sonra oğlu reşit değil ise babası çocuğunu kontrol etmediği için babasına ta'zîr vurulup ancak para cezası alınmayacağı belirtilirken “sopa vurmak” anlamında “ta'zîr urub” ifadesi kullanılmıştır. Bazı

⁵⁸ Yenişehirli Abdullah Efendi, *Behcetü'l-Fetâvâ*, 161; Yahyâ Efendî, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendî* (Ragıp Paşa, 634), 93b; Çatalcalı Ali Efendi, *Açıklamalı Osmanlı Fetvâları*, 1/253.

⁵⁹ Ahmed Akgündüz, *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri (Kanunî Sultan Süleyman Devri Kanunnâmeleri)* (İstanbul: Fey Vakfı, 1992), 4/296-318; Ahmed Akgündüz, *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri (Yavuz Sultan Selim Devri Kanunnâmeleri)* (İstanbul: Fey Vakfı, 1991), 3/90-91.

⁶⁰ Akgündüz, *Osmanlı Kanunnâmeleri*, 4/296-304.

⁶¹ Akgündüz, *Osmanlı Kanunnâmeleri*, 4/298.

⁶² Ahmed Akgündüz, *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri (Fâtih Devri Kanunnâmeleri)* (İstanbul: Fey Vakfı, 1990), 1/348-350; Ahmed Akgündüz, *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri (II. Bâyezid Devri Kanunnâmeleri)* (İstanbul: Fey Vakfı, 1990), 2/40-42; Akgündüz, *Osmanlı Kanunnâmeleri*, 3/89-94; Akgündüz, *Osmanlı Kanunnâmeleri*, 4/297-304.

⁶³ Ahmed Akgündüz, *Osmanlı Tarih ve Hukûk İstîlâhları Kâmûsü* (İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı, 2018), “Genezlik Eylemek”, 426.

⁶⁴ Akgündüz, *Osmanlı Kanunnâmeleri*, 4/298.

kanunnâmelerde de benzer şekilde ta'zîr cezası zikredildiğinde “ta'zîr ede”, “ta'zîr ura”,⁶⁵ “ta'zîr edüb teşhir ede”⁶⁶ gibi ifadeler kullanıldıktan sonra ağaç başına ne kadar akçe alınacağı belirtilmektedir. Bu durum kanunnâmelerde ta'zîr kelimesinin doğrudan sopa cezasını ifade etmek için kullanıldığını ve ta'zîr ile birlikte zikredilen para cezalarının sopa cezasına ek olarak uygulanan cezalar olduğunu göstermektedir.⁶⁷ Zira bazı maddelerde sadece ta'zîr cezası verileceği ve para cezası alınmayacağı ya da ta'zîr uygulandıktan sonra para cezası alınacağı gibi ifadeler⁶⁸ ta'zîrin müstakil bir ceza olduğunu açıkça gösteren örneklerdendir. Kanunnâme maddelerinde ta'zîr kavramının sopa cezasını belirtmek için kullanılması ve bunun özel olarak açıklanmamış olması, Osmanlı'da mutlak olarak kullanılan ta'zîr kavramıyla sopa cezasının kastedildiğini ve bunun genel bir kabul olduğunu göstermektedir. Kanunnâmelerde geçen ta'zîr kavramının, genellikle sopa cezasını ifade etmek için kullanıldığı zikredilen örneklerle desteklenmiştir. Bununla birlikte, umumi kanunnâmelerde doğrudan ta'zîr-i şedîd ifadesine rastlanılmamış ancak kanaatimizce bu kavramın yerine “muhkem ta'zîr” veya “muhkem let” ifadeleri kullanılmıştır. Kanuni Sultan Süleyman Kanunnâmesi'nin birinci faslının yedinci maddesinde geçen şu örnek, muhkem ta'zîr cezası verilerek kişinin şiddetli ta'zîrle cezalandırılması gerektiğini ifade etmektedir:

Ve eğer bir kimesne bir kişinin avretin[i] veya kızın[i] öpse veya yoluna varub söylese (sözlü taciz etse), kâdî muhkem ta'zîr edüb ağaç başına bir akçe cürm alına.⁶⁹

Maddede başka bir kişinin eşini veya kızını öpen ya da yolunu kesip sözlü tacizde bulunan kimsenin “muhkem ta'zîr” edildikten sonra kendisinden ağaç (sopa) başına bir akçe para cezası alınacağı belirtilmektedir. Klasik fıkıh kaynaklarında âzami miktarda sopa cezası öngörülen bu suç⁷⁰ için kanunnâme maddesinde kanaatimizce aynı cezayı ifade etmek üzere muhkem ta'zîr ifadesi kullanılmıştır. Öte yandan fetva mecmualarında da nadiren de olsa şiddetli ta'zîr cezasını ifade etmek için muhkem ta'zîr kavramı kullanılmıştır.⁷¹ Muhkem ta'zîr ifadesi kullanılan bu maddeden bir önceki maddede ise muhkem let (dövme) ifadesi yer almaktadır. İlgili maddede, bir kadını veya kızı zorla kaçırıp nikah kıyan kişinin, bu nikahının zorla bozdurulacağı ve faile sakal kesme cezasının yanı sıra muhkem let uygulanacağı belirtilmiştir.⁷² Zikredilen örnekler ta'zîr ve muhkem ta'zîr ifadeleriyle sopa cezasının kastedildiğini göstermektedir.

Osmanlı'da ta'zîr olarak verilen cezalar açık bir şekilde zikredilmeseydi bile ta'zîr cezaları çeşitli olmasına rağmen, zikredilen cezalar incelendiğinde ta'zîr-i şedîd ifadesinin kullanımına uygun cezaların yalnızca celde, hapis ve ölüm cezaları olduğu görülmektedir. Zira diğer cezalar için şiddetli nitelemesi bir anlam ifade etmeyecektir. Bundan dolayı ta'zîr-i şedîd kavramının bu üç cezadan hangisine ya da hangilerine işaret ettiğini tespit etmeye odaklanmak gerekmektedir. Osmanlı fetva mecmuaları incelendiğinde hapis cezasının daima açık bir şekilde ifade edildiği görülmektedir. Şiddetli ta'zîr cezasına karşılık gelme ihtimali olan uzun süreli ya da ölünceye

⁶⁵ Akgündüz, *Osmanlı Kanunnâmeleri*, 1/348-350.

⁶⁶ Akgündüz, *Osmanlı Kanunnâmeleri*, 4/300.

⁶⁷ Osmanlı kanunnâmeleri ve kadî sicillerinde içki suçu özelinde kullanılan ta'zîr kavramını analiz eden bir araştırmada, ta'zîr kavramının sopa cezasıyla bağlantısı kurulmamış ve yukarıda zikredilen örneklerle benzer kanunname maddelerinde suçluya yalnızca para cezası verildiği ifade edilmiştir. İlgili çalışma için bk. Ahmet Selman Baktı, “İçki Suçu Özelinde 15. ve 16. Yüzyıl Osmanlı Hukukunda Ta'zîr Kavramının Analizi”, *Osmanlı'da Fıkıh ve Hukuk*, ed. Haşim Şahin-Süleyman Kaya (İstanbul: Mahya Yayıncılık, 2017), 204-212.

⁶⁸ Akgündüz, *Osmanlı Kanunnâmeleri*, 4/297-301.

⁶⁹ Akgündüz, *Osmanlı Kanunnâmeleri*, 4/297.

⁷⁰ Serahî, *el-Mebsût*, 24/36; Molla Hüseyin, *Dürrü'l-hükkâm*, 2/76; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 6/113, 114.

⁷¹ Örneğin bk. Ünalı, *Sun'ullah Efendi'nin Fetâvâ'sı*, 115.

⁷² Akgündüz, *Osmanlı Kanunnâmeleri*, 4/297, 2/43.

kadar hapis durumlarında ise daha sonra değinileceği üzere habs-i medîd ifadesinin kullanıldığı görülmektedir. Bir kişiye ta'zîr cezası olarak ölüm cezası verileceği durumlarda ise bu ceza fetva mecmularında yine açık bir şekilde ifade edilmiştir.⁷³ Bu nedenle ta'zîr-i şedîd ifadesiyle ağır ta'zîr cezalarının kastedildiği ve bu kapsamda ölüm cezasına işaret edildiği yönündeki bir varsayım doğru olmayacaktır. Nitekim ta'zîr kapsamında verilen ölüm cezası hem açıkça belirtilmekte hem de Osmanlı ulemâsı ölüm cezasını zikrettiğinde, daha çok “siyaset” kelimesini kullanmakta ve bu cezanın ta'zîren ve siyaseten uygulanacağını ifade etmektedir.⁷⁴ Dolayısıyla ölüm cezası için ta'zîr-i şedîd kavramı yerine siyaset kavramının kullanıldığı görülmektedir. Ta'zîr ve ta'zîr-i şedîd kavramlarının mahiyetini ve kullanımını açıklığa kavuşturmak amacıyla bu kavramla eş anlamlı ya da benzer anlamda kullanılan diğer terimlere de kısaca değinmek gerekmektedir.

Hem klasik fıkıh kaynaklarında hem de Osmanlı dönemi kaynaklarında ta'zîr kavramı yerine zaman zaman “te'dîb” veya “siyaset” terimlerinin kullanıldığı görülmektedir. Ta'zîr, bu iki kavramı da kapsayan üst bir kavramdır ve bazı durumlarda bu kelimeler birbirinin yerine kullanılmıştır. Siyaset terimi ta'zîrle eş anlamlı olarak kullanılmakla birlikte, özellikle Hanefî geleneğinde daha çok ağırlaştırılmış ta'zîr cezalarını ifade etmek için tercih edilmiştir.⁷⁵ Buna karşın te'dîb kavramı siyaset teriminin aksine genellikle daha hafif görülen ta'zîr cezalarını ifade etmede tercih edilmiştir. Ancak kesin bir ayırım yapmak ve siyasetin yalnızca ağır ta'zîr cezalarına, te'dîbin ise yalnızca hafif ta'zîr cezalarına işaret ettiğini söylemek mümkün değildir.

Siyaset terimi zaten ağır cezaları ifade ettiğinden Osmanlı dönemi kaynaklarında “siyaset-i şedîd” gibi bir kavramla karşılaşılmamakla birlikte “te'dîb-i şedîd” kavramının kullanıldığı örneklerle rastlanılmaktadır.⁷⁶ Osmanlı dönemi fetva mecmualarında ta'zîr ve te'dîb kavramları da genellikle eş anlamlı olarak kullanılmış ve kimi zaman yan yana zikredilmiştir.⁷⁷ Te'dîb kelimesinin “kişiyi terbiye etme” anlamı dikkate alınarak bazı araştırmacılar, Osmanlı döneminde te'dîbin yalnızca kişiyi uyarmak anlamında kullanıldığını, ta'zîrin ise şiddeti artırılmış cezalar için —dövme, hapis, sürgün veya ölüm gibi— tercih edildiğini ifade etmiştir.⁷⁸ Ancak Osmanlı'da te'dîb ve ta'zîr klasik fıkıh kaynaklarında olduğu gibi eş anlamlı kullanılmıştır. Fetvaların dikkatle incelenmesi, te'dîb kavramının ta'zîr ile eş anlamlı olarak kullanıldığını açık bir şekilde göstermektedir. Bununla birlikte Osmanlı fetva mecmualarında te'dîb kavramının genellikle hafif kabul edilen sözlü hakaret ve küfürlerin cezası için kullanıldığı, ta'zîr kavramının ise daha ağır nitelikteki küfürler için kullanıldığı görülmektedir.⁷⁹ Bu ayırım bir fetvada açıkça görülmekte ve aynı soruda te'dîb ve ta'zîr kavramlarının farklı cezaları ifade etmek için kullanıldığı anlaşılmaktadır.

⁷³ Ünalı, *Sun'ullah Efendi'nin Fetâvâ'sı*, 97-101, 227; Salur, *Hoca Sâdeddin Efendi'nin Fetva Mecmuası*, 87, 89, 90; Yahyâ Efendî, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendî* (Ragıp Paşa, 634), 83b, 84a; Yenişehirli Abdullah Efendi, *Behcetü'l-Fetâvâ*, 165-167; Seyyid Ahmed Efendi-Seyyid Hafız Mehmed b. Ahmed el-Gedûsî, *Neticetü'l-Fetâvâ: Şeyhülislam Fetvaları*, haz. Süleyman Kaya vd. (İstanbul: Klasik Yayınları, 2014), 101, 106, 107; Feyzullah Efendi, *Fetâvâ-yı Feyziye*, ed. Süleyman Kaya (İstanbul: Klasik Yayınları, 2009), 116-117.

⁷⁴ Ahmet İnanır, *İbn Kemal'in Fetvaları Işığında Osmanlı'da İslâm Hukuku* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2008), 288; Salur, *Hoca Sâdeddin Efendi'nin Fetva Mecmuası*, 89; Ünalı, *Sun'ullah Efendi'nin Fetâvâ'sı*, 119; Akgündüz, *Ebü'ssu'ud Efendi Fetvâları*, 779.

⁷⁵ Asım Cüneyd Köksal, *Fıkıh ve Siyaset: Osmanlılarda Siyaset-i Şer'iyye* (İstanbul: Klasik, 2016), 49, 50.

⁷⁶ Yahyâ Efendî, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendî* (Ragıp Paşa, 634), 88b.

⁷⁷ Yenişehirli Abdullah Efendi, *Behcetü'l-Fetâvâ*, 572.

⁷⁸ Savaş Yılmaz, “Osmanlı Devleti'nde Ehl-i Örf ile Ehl-i Şer'in Te'dib ve Ta'ziri”, *Journal of Universal History Studies* 6/1 (2023), 26, 27, 32, 33.

⁷⁹ Akin, *Şeyhülislam Zekerîyyâzâde Yahya Efendi'nin Fetvaları*, 336; Yahyâ Efendî, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendî* (Ragıp Paşa, 634), 88a-91b; Abdürrahim Efendi, *Fetâvâ-yı Abdürrahîm*, 1/105, 125.

Zeyd-i reis, yoldaşı Amr'a rusbînin hıncı (fahişenin domuzu) deyu şetm (küfür) ettikde Amr dahi Zeyd'e avratını ve oğlanını fulan ettiğim gidisi deyu cima' lafzıyla şetm eylese Zeyd'e ve Amr'a ne lazım olur?

el-Cevâb: Zeyd'e te'dîb, Amr'a ta'zîr.⁸⁰

Fetvada, tedîb ve ta'zîr kavramları arasında anlam ve kapsam açısından bir ayrım yapılmıştır. Zeyd'in fiilinin nispeten daha hafif bir nitelik taşıması ve reis kelimesiyle nitelenen Zeyd'in toplumda saygın (Zeyd-i reis) bir yere sahip olması nedeniyle cezası tedîb kavramıyla ifade edilmiş, buna karşılık Amr'ın cima' lafzıyla küfretmesi daha ciddi bir suç olarak değerlendirilmiş ve daha ağır bir cezayı gerektirdiği için ta'zîr kavramı tercih edilmiştir. Öte yandan fetvalarda özellikle ulemâdan veya eşraftan birinin sözlü hakaretine yönelik verilecek cezanın tedîb kavramıyla ifade edildiği görülmektedir.⁸¹ Bu bağlamda Osmanlı ulemâsının tedîb kavramını çoğunlukla daha hafif cezalar için kullandığı ifade edilebilir. Nitekim toplumda saygın bir konumda olanların ilk defa işledikleri suçlarda cezalarının sopa cezası olmayacağı daha önce zikredilmişti. Ancak yine de tedîbin yalnızca sözlü bir uyarıdan ibaret olduğunu söylemek mümkün değildir. Nitekim tedîbin sözlü uyarının yanı sıra sopa vurma yoluyla da uygulanabileceği hem klasik fıkıh kaynaklarında hem de Osmanlı fetva mecmualarında açık bir şekilde belirtilmiştir.⁸² Ayrıca kaynaklarda uyarı niteliğindeki cezaların ta'zîr olarak isimlendirildiği, sopa vurma yoluyla uygulanan cezaların ise tedîb olarak adlandırıldığı örneklerle rastlanmaktadır.⁸³ Sonuç olarak te'dîb ve ta'zîr kavramlarının ulemâ tarafından eş anlamlı olarak kullanılmakla birlikte te'dîb kavramının sıklıkla daha hafif görülen suçlar için kullanıldığı söylenebilir. Bununla birlikte nadiren de olsa te'dîb kelimesinin daha ağır suçları ifade etmek için kullanıldığı,⁸⁴ bazen bu durumu belirtmek üzere te'dîb-i belîğ⁸⁵ veya tedîb-i galîz⁸⁶ ifadelerinin kullanıldığı görülmektedir.

Ta'zîrin kişinin toplumsal konumuna ve mertebesine göre farklılık gösterebileceği, Osmanlı uygulamalarında bu farklı ceza kategorilerinin dikkate alındığı bilinmektedir. Bu bağlamda fetva mecmualarında geçen ta'zîr kavramının, kişiyi sözlü olarak uyarmayı, mahkemeye çağırmayı ya da kınamayı içerebileceği yönünde bir eleştiri öne sürülebilir. Ancak yukarıda belirtildiği üzere toplumda saygın bir konuma sahip kimselerin cezaları çoğunlukla te'dîb kavramıyla ifade edilmektedir, bazen ise bu kimselerin ta'zîr edileceği belirtilmektedir. Şu kadar var ki Osmanlı fetva mecmualarında Zeyd, Amr ve Bekir gibi farazi isimler üzerinden sorulan soruların yanında ulemâ ve eşraftan olan kimseler hakkında soru sorulduğunda bu durum fetva sorularına yansıtılmakta ve cevaplarda da kişinin mertebesine uygun ta'zîr cezası verileceği ifade edilmektedir. Böylelikle fetva sorusunda zikredilen ta'zîr kavramının sopa cezasını ifade etmediği anlaşılmaktadır. Aslında fetva sorusuna yansıtılan bu durumun da bir kayıt niteliğinde olduğunu söyleyebiliriz. Bununla birlikte, aşağıda zikredilen örneklerde görüldüğü gibi sorulan

⁸⁰ Abdürrahim Efendi, *Fetâvâ-yı Abdürrahîm*, 1/120, 122.

⁸¹ Yahyâ Efendi, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendî* (Ragıp Paşa, 634), 92a.

⁸² İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-râ'ik*, 5/69, 82; Pîrî Efendi-Çivizâde, *Fetâvâ Pîrî Efendi ve Çivizâde* (Amcazade Hüseyin Paşa, 243), 68a.

⁸³ Damad Efendi, *Mecmaü'l-enhûr*, 2/377; İbn Âbidîn, *Reddû'l-muhtâr*, 6/110.

⁸⁴ Mesele: Bir diyarda kâdî olan Zeyd, kendi hâlinde otururken kazadan ma'zûl olan Amr, kendi havâsına tâbî birkaç şakî ile Zeyd'in mahkemesini basıp kapılarını kırıp katl kastına taşlasalar, Amr'a ve yanında olan eşkiyaya şer'an ne lâzım olur?

el-Cevab: Halleri devlete arz olunup, te'dîbleri hakkında emr-i âlî suduruna terakkub olunur. Fetvanın aslı için bk. Yahyâ Efendi, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendî* (Ragıp Paşa, 634), 85b.

⁸⁵ Yahyâ Efendi, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendî* (Ragıp Paşa, 634), 88b.

⁸⁶ İnânır, *İbn Kemal'in Fetvaları*, 288.

suçlar klasik fıkıh kaynaklarında da belirtildiği üzere genellikle küçük görülen suçlardan oluşmaktadır:

Zeyd-i zâlim ehl-i ilm Amr ile dava için Bekir-i nâibe mürâfa'a oldukda mükâleme ederlerken Zeyd'den şer'a muhâlif kelimât sâdire olmadan Bekir Zeyd'e sövse "Bre hınzır, bre sohta (sahtekâr)" dese Bekir'e ne lazım olur?

el-Cevâb: Âsim olur, mertebesince ta'zîre müstehak olur.⁸⁷

Bazen de mertebesine göre verilecek ta'zîr cezası açık bir şekilde ifade edilerek klasik fıkıh kaynaklarında zikredilen cezalar yazılmaktadır.

Ulemâdan olan Amr'a ta'zîr icâb edecek hâkim Amr'a ne vech üzere ta'zîr eder.

el-Cevâb: İ'lâm edib sen böyle işlersin, işleme demekle.⁸⁸

Eşrâftan olan Zeyd'e şer'an ta'zîr icâb eyledikde hâkim Zeyd'i ne vech üzere ta'zîr eder.

el-Cevâb: İ'lâm ile ve bâb-ı kâdiye cerr-i husûmet ile ta'zîr eder.⁸⁹

Osmanlı fetvalarında, klasik kaynaklarda olduğu gibi toplum içinde belirli bir konuma sahip kişilerin, ıslah olmamaları veya aynı suçu tekrarlamaları durumunda, uyarı veya kâdî huzuruna çıkarılma gibi tedbirlerin ötesinde cezalara çarptırılabilceği belirtilmektedir. Örneğin bir fetvada, vâiz olan bir kişinin yalan ve hile ile insanları birbirine düşürerek kavga ve çatışmaya neden olması durumunda, kendisine mertebesine uygun şekilde ta'zîr cezası uygulanacağı ancak bu tedbirin sonuç vermemesi hâlinde hapis ya da sürgün cezası uygulanacağı ifade edilmektedir.⁹⁰ Benzer şekilde kâdî statüsünde olan birinin görevini kötüye kullanarak bir kişiye haksızlık yapması ve bu kişiye küfretmesi durumunda, kendisine ta'zîr-i şedîd cezası öngörülmüştür.⁹¹ Ayrıca büyük günah işlenmesi durumlarında da kendilerine ta'zîr-i şedîd cezasının uygulanabileceğine dair fetvalar bulunmaktadır.⁹²

Ta'zîr-i şedîdin sopa cezasını ifade etmek için kullanıldığını, Osmanlı fetva mecmualarındaki iki fetva örneği üzerinden de göstermek istiyoruz.

Birinci fetva:

Zeyd, Amr'ın kulu Bekir'e cebren livâta eylese Zeyd'e ne lazım olur?

el-Cevâb: Ta'zîr-i şedîd ve tevbe ve salâhı zâhir olunca habîs mevzi'de (pis bir yerde) habsolunur.⁹³

İkinci fetva:

Mesele: Mezbûrede (yukarıda zikredilen) Bekr'in mu'tâdı (alışkanlığı) olmayub bir def'a etmiş olsa ne lâzım olur?

⁸⁷ Ünalı, *Sun'ullah Efendi'nin Fetâvâ'sı*, 96; başka örnekler için bk. Ünalı, *Sun'ullah Efendi'nin Fetâvâ'sı*, 110; Yahyâ Efendî, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendî* (Ragıp Paşa, 634), 89a.

⁸⁸ Abdürrahim Efendî, *Fetâvâ-yı Abdürrahîm*, 1/105.

⁸⁹ Abdürrahim Efendî, *Fetâvâ-yı Abdürrahîm*, 1/105.

⁹⁰ Ünalı, *Sun'ullah Efendi'nin Fetâvâ'sı*, 112.

⁹¹ Salur, *Hoca Sâdeddin Efendi'nin Fetva Mecmuası*, 86.

⁹² Yahyâ Efendî, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendî* (Ragıp Paşa, 634), 91a.

⁹³ Çatalcalı Ali Efendî, *Açıklamalı Osmanlı Fetvâları*, 1/241.

el-Cevâb: Ta'zîrin a'lası lazım gelir. Darb-ı şedîdden sonra habs-i medîd lâzımdır.⁹⁴

Livâta fiilini işleyen kişilere yönelik cezalar, klasik fıkıh kaynaklarında da belirtildiği üzere bu fiili alışkanlık hâline getirenler için ölüm, bir defa işleyenler için ise ta'zîr-i şedîd olarak belirtilmiştir.⁹⁵ Tespit edilebildiği kadarıyla Osmanlı dönemine ait uygulamalarda da bu suç için ölüm ve ta'zîr-i şedîd dışında bir ceza öngörülmemiştir. İlk örnek fetvada, bu suçun cezası ta'zîr-i şedîd ve tövbe edene kadar hapis olarak belirtilmiştir. Diğer fetvada ise ta'zîr-i şedîd cezası, darb-ı şedîd şeklinde ifade edilerek bu cezanın sopa cezası olduğu açıkça zikredilmiştir. Bunun yanı sıra örnek olarak hullesiz⁹⁶ yapılan nikâha dair çoğu fetva mecmuasında ta'zîr-i şedîd⁹⁷ cezası öngörülürken bazı fetva mecmualarında ilgili suça verilecek ceza doğrudan darb-ı şedîd şeklinde belirtilmiştir.⁹⁸ Bu örnekler ta'zîr-i şedîd ile darb-ı şedîd kavramlarının birbiri yerine kullanıldığını göstermesi açısından önemlidir. Ta'zîr-i şedîd cezasıyla sopa cezasının kastedildiğini gösteren diğer örnekler bir sonraki başlıkta ele alınacağı için burada sadece zikredilen örneklerle yetinilmiştir.

2.2. Ta'zîr-i Şedîd Cezasının Miktarı

Bu bölümde âzami miktarda uygulanan sopa cezası için ta'zîr-i şedîd kavramının kullanılması, fetva mecmualarındaki örnekler ve doğrudan ta'zîr-i şedîde yönelik fetva soruları üzerinden gösterilmeye çalışılacak, ayrıca ta'zîr-i şedîdin bunun haricinde hangi anlamda kullanıldığı ele alınacaktır. Bu doğrultuda çoğunlukla klasik kaynaklarda âzami miktarda sopa cezası öngörülen suçlar ve Osmanlı ulemâsının bu suçlara ilişkin verdiği fetvalar zikredilecektir. Kısaca hatırlamak gerekirse klasik fıkıh kaynaklarında haddi gerektiren ancak şartlarındaki eksiklikten dolayı haddin uygulanmadığı suçlara sopa cezası verilmesi ve bu cezanın da âzami miktarda uygulanması gerektiği belirtilmiştir. Aşağıda zikredilen örnekler bu tür cezalar dikkate alınarak seçilmiş olup dipnotlarda verilen ilk kaynak ilgili fetvanın kaynağını, devamında belirtilen kaynaklar ise benzer fetvaların yer aldığı diğer kaynakları ifade etmektedir.

Zeyd zevcesi Hind'e hâşâ livâta eylese (arkadan yaklaşırsa) Zeyd'e şer'an ne lazım olur?

el-Cevâb: Ta'zîr-i şedîd olunup zindanın ehbes mevâzî'ında (en pis yerinde) olunca habsolunur.⁹⁹

Mesele: Zeyd'in Amr-ı sağîre livâta ettiği vech-i şer'î üzere sabit olıcak Zeyd'e ne lazım olur?

el-Cevâb: Darb-ı şedîdden sonra zindanda ölünce (ye kadar) habs olunur, katli dahi meşrûdur.¹⁰⁰

⁹⁴ Pîrî Efendi-Çivizâde, *Fetâvâ Pîrî Efendi ve Çivizâde* (Amcazade Hüseyin Paşa, 243), 65b.

⁹⁵ İbn Âbidîn, *Reddû'l-muhtâr*, 6/38.

⁹⁶ Hulle; üç talakla boşanmış bir kadının ayrıldığı kocasına tekrar dönebilmesi amacıyla bir başka erkekle evlenmesidir; bk. Saffet Köse, "Hülle", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 18/475.

⁹⁷ Ünalı, *Sun'ullah Efendi'nin Fetâvâ'sı*, 72; Çatalcalı Ali Efendi, *Açıklamalı Osmanlı Fetvâları*, 1/239; Abdürrahim Efendi, *Fetâvâ-yı Abdürrahîm*, 1/111.

⁹⁸ Akgündüz, *Ebü'ssu'ûd Efendi Fetvâları*, 188.

⁹⁹ Ünalı, *Sun'ullah Efendi'nin Fetâvâ'sı*, 97; Yahyâ Efendi, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* (Ragıp Paşa, 634), 88a; Yenişehirli Abdullah Efendi, *Behcetü'l-Fetâvâ*, 165; Ahmed Efendi-Gedüsi, *Neticetü'l-Fetâvâ*, 100; Çatalcalı Ali Efendi, *Açıklamalı Osmanlı Fetvâları*, 1/241.

¹⁰⁰ Yahyâ Efendi, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi* (Ragıp Paşa, 634), 82b; Ünalı, *Sun'ullah Efendi'nin Fetâvâ'sı*, 99; Keskin, *Fetâvâ-yı Üskübî*, 137; Pîrî Efendi-Çivizâde, *Fetâvâ Pîrî Efendi ve Çivizâde* (Amcazade Hüseyin Paşa, 243), 65b; Çatalcalı Ali Efendi, *Açıklamalı Osmanlı Fetvâları*, 1/241.

Mücerred olan Zeyd Hind-i ecnebiyenin memlûkü cariyesini cebren tasarruf edip sâbit olsa Zeyd'e ne lazım olur?

el-Cevâb: Ta'zîr-i şedîd ve habs-i medîd olunur.¹⁰¹

Mesele: Mücerred olan Zeyd, Amr'ın sağîre kızı Hind-i bikri cebren ahz (zorla alıkoyarak) ve tasarruf edip (tecavüz edip) bekâretini izâle eylese Zeyd'e ne lazım olur?

el-Cevâb: Hind müstehât (arzu duyulan) ise hadd-i zinâ ikâmet olunur değil ise ta'zîr-i şedîd lazım olur.¹⁰²

Zeyd-i şakî Hind-i salihanın gece ile evin basıp Hind'i cebren âhar karyeye iletse Hind 'Zeyd bana fiil-i şenî' dahi etti (kötü bir fiilde bulundu)' dese lakin zina sabit olmasa evin basıp alıp gittiği sabit olunca Zeyd'e ne lazım olur?

el-Cevâb: Ta'zîr-i şedîd ve habs-i medîd lazımdır, tövbesi tevakku' olunmaz (tövbe etmesi beklenmez), ehl-i fesad ise meşrudur.¹⁰³

Verilen örneklerde, cinsel birleşmenin önden gerçekleşmemesi, cinsel ilişkiye ehil olmama, memlûk (köle) olma veya cebren tasarruf edilme gibi nedenlerle işlenen suçlar zina kapsamına alınmamış, bu nedenle had cezası yerine ta'zîr-i şedîd cezasının uygulanması öngörülmüştür. Sorularda zikredilen suçların tamamı haddin gerektiği ancak şartlarındaki eksiklikten dolayı ta'zîr cezasının uygulandığı ve klasik fıkıh kaynaklarında aktarılanlara göre âzami miktarda sopa cezasının öngörüldüğü suçlardır. Bu tür suçlara dair başka örnekler de mevcuttur:

Zeyd zevcesi Hind'i üç talâk boşadıktan sonra bilâ-hulle yine tezevvüc edip mücâma'at eylese (cinsel birliktelik yaşasa) Zeyd'e ne lazım olur?

el-Cevâb: Ta'zîr-i şedîd ve tefrîk olunur. Müstehil ise (helal sayarsa) kafirdir.¹⁰⁴

Mesele: Zeyd Amr'ın mutallakası (boşandığı) Hind'i, Amr'dan iddeti münkaziye olmadığını (bitmediğini) biliyorken iddeti içinde tezevvüc ve vat' eylese (cinsel birliktelik yaşasa) Zeyd'e ne lazım olur?

el-Cevâb: Ta'zîr-i şedîd ve tefrîk olunur.¹⁰⁵

Mesele: Zeyd Hind'in âhar diyarda zevci var idiğini biliyorken Hind'i tezevvüc ve vat' eylese Zeyd'e ne lazım olur?

el-Cevâb: Ta'zîr-i şedîd.¹⁰⁶

Bu örneklerde ise nikâhtan kaynaklanan bir şüphe nedeniyle had cezası yerine ta'zîr-i şedîd cezası uygulanmıştır. Fetva mecmualarında, bunların dışında nikâh şüphesi sebebiyle ta'zîr-i şedîd cezası verilen farklı örnekler de yer almaktadır.¹⁰⁷ Ayrıca tespit edebildiğimiz kadarıyla fetva mecmualarında zikredilen ve şartlarındaki eksiklik dolayısıyla had cezası uygulanamayan diğer suçlar şunlardır:

¹⁰¹ Ünalı, *Sun'ullah Efendi'nin Fetâvâ'sı*, 102.

¹⁰² Yahyâ Efendî, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendî* (Ragıp Paşa, 634), 82a.

¹⁰³ Ünalı, *Sun'ullah Efendi'nin Fetâvâ'sı*, 118.

¹⁰⁴ Ünalı, *Sun'ullah Efendi'nin Fetâvâ'sı*, 72; Çatalcalı Ali Efendi, *Açıklamalı Osmanlı Fetvâları*, 1/239; Abdürrahim Efendi, *Fetâvâ-yı Abdürrahîm*, 1/111.

¹⁰⁵ Yenişehirli Abdullah Efendi, *Behcetü'l-Fetâvâ*, 162; Çatalcalı Ali Efendi, *Açıklamalı Osmanlı Fetvâları*, 1/240; Abdürrahim Efendi, *Fetâvâ-yı Abdürrahîm*, 1/111.

¹⁰⁶ Yenişehirli Abdullah Efendi, *Behcetü'l-Fetâvâ*, 161; Abdürrahim Efendi, *Fetâvâ-yı Abdürrahîm*, 1/111, 126.

¹⁰⁷ Ahmed Efendi-Gedûsî, *Netîcetü'l-Fetâvâ*, 56; Feyzullah Efendi, *Fetâvâ-yı Feyziye*, 48, 113, 115.

Mesele: Hind-i nasraniye (Hristiyan) Zeyneb-i nasraniyeye “Bre zaniye” deyu şetmeylese Hind’e ne lazım olur?

el-Cevâb: Ta’zîr-i şedîd.¹⁰⁸

Mesele: Zeyd Amr’a zehir yedirip Amr ol zehirden fevt olunca (ölünce) şer’an Zeyd’e ne lazım gelir?

el-Cevâb: Ta’zîr-i şedîd ve habs-i medîd gelir.¹⁰⁹

Mesele: Zeyd ümm-i veledi Hindi bi-gayr-i hak katleylese Zeyd’e ne lazım olur?

el-Cevâb: Ta’zîr-i şedîd ve zindanın ahbes mevziinde habsolunur.¹¹⁰

Mesele: Evlü odalarında sâkin olan (evinde oturan) Zeyd-i târîkî’s-salâta (namazı terk eden Zeyd’e), civarında olan müslümanlar birkaç defa “Müslümanlara karışıp evkât-ı hamseyi (beş vakit namazı) eda eyle” dediklerinde nâşizen kelimât edip (karşı çıkarak söz söyleyip) yine namazı kılmayınca Zeyd-i mezbûra şer’an ne lazım olur?

el-Cevâb: Ta’zîr-i şedîd olunur.¹¹¹

Namaz kılamayan kişilere ta’zîr-i şedîd cezası verilmesini gerekli gören fetvalar olduğu gibi yalnızca ta’zîr cezasını öngören fetvalar da bulunmaktadır.¹¹² Klasik fıkıh kaynaklarında tartışmalı bir mesele olan bu durum, kanaatimizce Hanefîlere göre had cezasını gerektiren bir suç kategorisinde yer almadığından, şeyhülislâmlar tarafından farklı fetvalar verilmiştir. Bununla birlikte yukarıda zikredilen diğer örneklerin tamamı, had cezasını gerektiren ancak şartlarındaki eksiklik nedeniyle had cezasının uygulanmadığı suçları kapsamaktadır. Osmanlı ulemâsının bu tür suçlara yönelik öngördüğü ceza, klasik fıkıh kaynaklarında olduğu gibi âzami miktarda sopa cezasıdır ve bu durum ta’zîr-i şedîd kavramıyla ifade edilmiştir.

Bunların dışında ta’zîr-i şedîd cezasının öngörüldüğü başka suçlar da bulunmaktadır. Ancak bu suçlar, Çivizâde’nin ifadesiyle âzami miktar sopa cezasının vacip olmadığı ancak caiz görüldüğü suçlardır. Örneğin bir kimseye “ey kâfir” şeklinde hitap eden kişiye yönelik bazı şeyhülislâmlar ta’zîr¹¹³ cezası verilmesi gerektiğini belirtirken bazıları ta’zîr-i şedîd¹¹⁴ cezası uygulanacağı yönünde fetva vermiştir. Benzer şekilde fetvayla amel etmeyen kişilere bazen ta’zîr¹¹⁵ bazen ise ta’zîr-i şedîd cezası gerekli görülmüştür.¹¹⁶ Bu durum ulemânın gerekli gördüğü durumlarda caydırıcılığı artırmak amacıyla, haddi gerektirmeyen suçlara da ağır cezalar uygulayabildiğini göstermektedir. Babasını şiddetli bir şekilde döven,¹¹⁷ otoriteye saygı duymayan, sultanın emrine uymayan¹¹⁸ ve sosyal düzeni bozan,¹¹⁹ bir âlime ağır hakaretlerde bulunan,¹²⁰ kişiyi dinden

¹⁰⁸ Yenişehirli Abdullah Efendi, *Behcetü’l-Fetâvâ*, 161.

¹⁰⁹ Keskin, *Fetâvâ-yı Üskübî*, 246.

¹¹⁰ Yenişehirli Abdullah Efendi, *Behcetü’l-Fetâvâ*, 163.

¹¹¹ Salur, *Hoca Sâdeddin Efendi’nin Fetva Mecmuası*, 65; Yahyâ Efendî, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendî* (Ragıp Paşa, 634), 91a; Çatalcalı Ali Efendi, *Açıklamalı Osmanlı Fetvâları*, 1/254; Akgündüz, *Ebü’ssu’ûd Efendi Fetvâları*, 65, 67.

¹¹² Abdürrahim Efendî, *Fetâvâ-yı Abdürrahîm*, 1/105, 106.

¹¹³ Ünalı, *Sun’ullah Efendi’nin Fetâvâ’sı*, 97; Yahyâ Efendî, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendî* (Ragıp Paşa, 634), 95b.

¹¹⁴ Piri Efendi-Çivizâde, *Fetâvâ Piri Efendi ve Çivizâde* (Amcazade Hüseyin Paşa, 243), 69a.

¹¹⁵ Abdürrahim Efendi, *Fetâvâ-yı Abdürrahîm*, 1/109.

¹¹⁶ Abdürrahim Efendi, *Fetâvâ-yı Abdürrahîm*, 1/109.

¹¹⁷ Ünalı, *Sun’ullah Efendi’nin Fetâvâ’sı*, 96; Çatalcalı Ali Efendi, *Açıklamalı Osmanlı Fetvâları*, 1/255.

¹¹⁸ Yenişehirli Abdullah Efendi, *Behcetü’l-Fetâvâ*, 161; Çatalcalı Ali Efendi, *Açıklamalı Osmanlı Fetvâları*, 1/251.

¹¹⁹ Salur, *Hoca Sâdeddin Efendi’nin Fetva Mecmuası*, 86; Yahyâ Efendî, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendî* (Ragıp Paşa, 634), 85a.

¹²⁰ Salur, *Hoca Sâdeddin Efendi’nin Fetva Mecmuası*, 86, 87; Yahyâ Efendî, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendî* (Ragıp Paşa, 634), 91a, 91b; Ahmed Efendi-Gedüsi, *Neticetü’l-Fetâvâ*, 100.

çıkarmak sözler söyleyen,¹²¹ içki satışı yapan ve domuz eti yiyen,¹²² zorla içki içirmeye çalışan,¹²³ sahtekarlık yapıp, yaptığı işle başkasının ölümüne sebep olan,¹²⁴ ev basıp yağmalayan¹²⁵ kişilere ta'zîr-i şedîd cezası öngörülmesi bu görüşü destekleyen örnekler arasında yer almaktadır.

Hukukî düzenlemelerinde Hanefî mezhebini esas alan Osmanlı Devleti'nde, ta'zîr cezalarının âzami miktarı konusunda Hanefî imamların görüşleri nakledilmiştir. Bununla birlikte bazı fetva mecmualarında, Hz. Ömer'in belirli kimselere bu rakamların üzerinde ta'zîr cezası uyguladığına dair ifadeler yer almakta ve bu uygulamalardan dolayı birçok âlime göre had sınırını aşan celde cezasının caiz olduğu zikredilmektedir.¹²⁶ Bu durum Osmanlı ulemâsının -en azından bir kısmının- ta'zîr cezalarındaki âzami celde miktarı hususunda Hanefî imamlarının görüşlerinden ayrılarak mezhep içerisinde yer alan farklı bir görüşü esas aldıkları ve gerektiğinde bu doğrultuda fetva verdiklerini göstermektedir. Bununla birlikte genel olarak ta'zîrdeki âzami celde miktarı sorulduğunda Hanefî imamların görüşleri doğrudan aktarılmaktadır.

Ta'zîr-i şedîd kavramının Osmanlı döneminde de merak konusu olduğu anlaşılmaktadır. Zira bu kavramın miktarına ilişkin sorular fetva makamlarına yöneltilmiştir. Bu bağlamda dikkat çeken husus, ta'zîr-i şedîdin doğrudan sopa cezası olarak anlaşılması ancak uygulanacak miktarın netleştirilmesinin merak konusu olmasıdır. Nitekim Osmanlı şeyhülislâmlarından biri olan Sun'ullah Efendi'ye (ö. 1021/1612) "Ta'zîr-i şedîd ne mikdar celdedir?" şeklinde bir soru yöneltilmiş ve kendisi bu soruya şu şekilde cevap vermiştir:

"Otuz dokuzdur, İmâm-ı Ebû Yûsuf'dan zâhir rivâyette yetmiş beşdir, rivâyet-i uhrâda yetmiş dokuzdur, cerâimde (suçlarda) tefâvüt (farklılık) vardır, hâkim bunlardan ne mikdar ile inzicârın (vazgeçeceğini) fehmederse (anlarsa) anı ihtiyâr eder."¹²⁷

Fetva sorusunda görüldüğü üzere ta'zîr-i şedîd kavramı ile doğrudan celde cezası anlaşılma ancak bu cezanın miktarı mezhepte farklı görüşlerin bulunması sebebiyle merak konusu olmaktadır. Sun'ullah Efendi ta'zîr-i şedîdin otuz dokuz celde olduğunu belirttikten sonra Hanefî mezhebinde yer alan diğer görüşleri de aktarır ve bu görüşlerden herhangi biriyle gerektiği durumlarda amel edilebileceğini ifade eder. Görüldüğü üzere bu fetvada ta'zîr-i şedîd, âzami miktarda sopa cezası olarak ifade edilmiştir. Buna benzer bir başka soruda ta'zîr-i şedîd cezası, sopanın miktarının yanında uygulanma şekliyle de ilişkilendirilmiştir:

Mesele: Zeyd'e ta'zîr-i şedîd ve habs-i medîd lâzım gelse ta'zîr-i şedîd ve habs-i medîdin miktarı nedir ve bu surette hâkimü's-şer' ta'zîri yüzden ziyâde etmekle diyet lâzım gelir mi yâhud re'y-i hâkim ile her ne kadar ziyâde olursa helâk olucak (ölürse) demi heder midir?

el-Cevâb: Darb ile ta'zîrin ekseri İmâm-ı Azam kavli üzere otuz dokuzdur, İmâm Ebû Yûsuf'tan zâhir rivâyette yetmiş beşdir, rivâyet-i uhrâda yetmiş dokuzdur, Ebû Yûsuf'un kavli ile fetvâ vermek ihtiyâr olunmuşdur. Eşeddi bu mertebedir, ona dâhi karîb (yakın) olan mertebeler şedîddir. Ve darbin muhkem olması ile dahi olur, mademki bir uzvuna cerâhat (yara) olmaya ya kararib ya gayri cihetle zarar gelmeye. Hâkim re'y edip madrûbun

¹²¹ Salur, *Hoca Sâdeddin Efendi'nin Fetva Mecmuası*, 91.

¹²² Ünalı, *Sun'ullah Efendi'nin Fetâvâ'sı*, 105.

¹²³ Yahyâ Efendî, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendî* (Ragıp Paşa, 634), 81b.

¹²⁴ Yahyâ Efendî, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendî* (Ragıp Paşa, 634), 85b.

¹²⁵ Yahyâ Efendî, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendî* (Ragıp Paşa, 634), 86a.

¹²⁶ Pîrî Efendi-Çivizâde, *Fetâvâ Pîrî Efendi ve Çivizâde* (Amcazade Hüseyin Paşa, 243), 67a; Akgündüz, *Ebü'ssu'ûd Efendi Fetvâları*, 259.

¹²⁷ Ünalı, *Sun'ullah Efendi'nin Fetâvâ'sı*, 102; Abdürrahim Efendi, *Fetâvâ-yı Abdürrahîm*, 1/105.

(dövülenin) günâhına ve ırzına ve tahammülüne (dayanma gücüne) göre ikâmet eder. Habsin müddeti dahi re'y-i hâkime mufavvazdır (bırakılmıştır) ihtiyaç olduğu mikdarı habs eder, ihtiyaç fehm ederse tevbesi ve salâhı zâhir olunca (ya kadar) habs eder ve yüzden ziyâde ta'zîrde demi heder olmayub beytü'l-mâle nisf diyet düşer.¹²⁸

Ta'zîr-i şedîd için benzer açıklamaların yapıldığı bu fetvada Ebû Yûsuf'un görüşünün fetvaya esas alındığı belirtilmiştir. Her ne kadar Ebû Yûsuf'un iki görüşünden hangisinin tercih edildiği açıkça ifade edilmemişse de 75 celdenin zâhir rivayet olarak zikredilmesi, bu görüşün tercih edildiğini göstermektedir. Nitekim başka bir fetva mecmuasında, Ebû Yûsuf'a ait ilk (zâhir) rivayetin tercih edilmesi gerektiği açıkça ifade edilmiştir.¹²⁹ Fetvada en şiddetli ta'zîr (eşedd-i ta'zîr) cezasının 75 celde olduğu ve bu sayıya yakın olan diğer celde miktarlarının da ta'zîr-i şedîd kapsamında değerlendirilebileceği belirtilmiştir. Bu durum mezhep içerisinde mevcut bulunan ihtilaflara dayalı olarak ta'zîr-i şedîdin miktarı hakkında farklı görüşlerin ileri sürüldüğünü göstermektedir. Daha açık bir ifadeyle fetvaya cevap veren Osmanlı âlimi, ta'zîr olarak uygulanan sopa cezasının şiddetine dair bir sıralama yapmış ve mezhepte en yüksek celdeyi söyleyen Ebû Yûsuf'un görüşünü "eşed (en şiddetli)" olarak nitelemiş, ona yakın olan rakamları da "şedîd (şiddetli)" olarak ifade etmiştir. Fetva sahibinin 75 celdeye yakın rakamlarla neyi kastettiği tam olarak bilinmemekle birlikte bununla Ebû Hanîfe'nin görüşüyle Ebû Yûsuf'un görüşü arasında kalan rakamları kastediyor olması mümkündür.

Fetvadan anlaşıldığı üzere ta'zîr-i şedîd, yalnızca uygulanan celde sayısı ile değil, aynı zamanda darbin şiddetiyle de ilişkilendirilmektedir. Ancak şiddetli bir şekilde uygulanacak dayak, mağdurun herhangi bir uzvunda yaraya sebep olmama, uzuvlarda kararma veya başka bir zarar oluşmaması şartına bağlanmıştır. Esasında bu fetva klasik fıkıh kaynaklarında Hanefî fakihlerin ta'zîrdeki "şedîd" nitelemesine dair görüşleriyle birebir örtüşmektedir. Zira Hanefîlerin şedîd nitelemesi ta'zîr olarak uygulanan sopa cezasına yönelik bir sıfattır. Dolayısıyla âzami miktarın altında da olsa sopanın tek bir uzva vurulması ya da şiddetli vurulması şedîd olarak nitelenebilecektir. Nitekim zikredilen fetvada da bu görüş aktarılmıştır. Dolayısıyla ta'zîr-i şedîd kavramı âzami miktarda celde sayısını ifade etmek için kullanıldığı gibi dayağın uygulanma şekli için de kullanılmaktadır. Hem dayağın sayısını hem de niteliğini ifade eden bir diğer fetva sorusu şu şekildedir:

Zeyd ta'zîr-i belîge müstahak olup onu kâdî darb-ı şedîdle mi vurmak gerektir yahut ekser ta'zîrle mi etmek gerektir?

Cevap: Hangisiyle ederse olur cem ederse de olur. İstihkakına (hak ettiği duruma) göre câizdir.¹³⁰

Ta'zîr-i şedîdin âzami miktarda sopa cezası için kullanıldığı gibi sopanın şiddetli bir şekilde vurulması anlamında da kullanıldığını gösteren bu fetvadan da anlayacağımız üzere ta'zîr-i şedîd kavramı Osmanlı fetvalarında klasik fıkıh kaynaklarındaki görüşlerle uyumlu bir şekilde sopa cezaları için kullanılmıştır. Ancak dikkat çeken husus âzami miktarda sopa cezasını gerektiren suçlar için daima ta'zîr-i şedîd ifadesinin kullanılmış olmasıdır. Bazı fetvalarda bu kavramın yalnızca celde miktarıyla açıklanması da bu yaygın kullanım ile ilişkilendirilebilir.

¹²⁸ Pîrî Efendi-Çivizâde, *Fetâvâ Pîrî Efendi ve Çivizâde* (Amcazade Hüseyin Paşa, 243), 68b.

¹²⁹ Keskin, *Fetâvâ-yı Üskübî*, 138.

¹³⁰ İnanır, *İbn Kemal'in Fetvaları*, 131.

Sonuç

Bu çalışma, Osmanlı ceza hukukunda ta'zîr-i şedîd kavramını hem klasik İslâm hukuku literatürü hem de Osmanlı dönemi fetva mecmuaları üzerinden ele alarak kavramın teorik temellerini, kapsamını ve pratikteki yansımalarını incelemiştir. Ta'zîr-i şedîd ifadesi herhangi bir niteleme yapılmadan kullanılan ta'zîr kavramından bağımsız olarak düşünölemeyeceği için çalışmamızda bunlar bir arada ele alınmıştır. Araştırma sonucunda Osmanlı ceza hukukunda ta'zîr kavramının, herhangi bir açıklama ve niteleme yapılmadan kullanıldığı durumlarda genellikle sopa cezasını ifade ettiği, özellikle umumi kanunnâme maddelerinde ta'zîr kavramının doğrudan sopa cezasını belirtmek amacıyla kullanıldığı tespit edilmiştir. Ta'zîr-i şedîd kavramının ise daima celde cezası için ve daha çok ta'zîr olarak uygulanan sopa cezasının âzami miktarda uygulandığı suçlarda kullanıldığı ve bu kullanımların klasik fıkıh kaynaklarında yer alan görüşlere dayandığı tespit edilmiştir. Nitekim ta'zîrdeki şedîd nitelemesi, Hanefî fakihlerin ta'zîr kapsamında verilen sopa cezasının had cezalarındaki sopaya kıyasla daha şiddetli olması gerektiği yönündeki görüşüne dayanmaktadır. Dolayısıyla ta'zîr olarak uygulanan her sopa cezasının, miktarı kaç olursa olsun şedîd olarak nitelenmesi mümkündür. Ancak Osmanlı fetvalarında ta'zîr-i şedîd cezasının büyük çoğunlukla âzami miktarda sopa cezası gereken suçlarda kullanıldığı ve muhtemelen bundan dolayı bazı fetvalarda ta'zîr-i şedîdin doğrudan âzami miktarda sopa cezasıyla açıklandığı tespit edilmiştir. Hanefî mezhebinde bu konuda farklı rakamların zikredildiği ve mezhep imamlarının görüşleri arasında çeşitlilik olduğu bilinmektedir. Fetvalarda 39, 75 ve 79 celde gibi farklı rakamlar verilerek bu çeşitlilik yansıtılmış ve zikredilen görüşlerden herhangi biriyle amel edilebileceği belirtilmiştir. Bazı mecmualarda ise Ebû Yûsuf'un görüşünün fetvaya esas alındığı ifade edilerek bir tercihte bulunulmuştur. Öte yandan bazı fetvalarda ta'zîr-i şedîd yalnızca âzami miktarda sopa cezasıyla sınırlandırılmamış, sopanın şiddetli bir şekilde vurulmasının da ta'zîr-i şedîd kapsamında değerlendirileceği ifade edilmiştir. Hanefî ta'zîr anlayışıyla daha uyumlu olan bu görüş Osmanlı fetva mecmualarında kullanılan ta'zîr-i şedîd cezasının hem âzami miktarda sopa cezası hem de sopanın şiddetli bir şekilde uygulanması için kullanıldığını göstermektedir. Şu kadar var ki tespit edebildiğimiz kadarıyla Osmanlı fetvalarında âzami miktarda sopa cezası verilmesi gereken suçlar için belirlenen cezalar ta'zîr-i şedîd kavramıyla ifade edilmiştir. Dolayısıyla had cezasını gerektiren ancak şartlarındaki eksiklikler nedeniyle had uygulanamayan suçlarda, ta'zîr-i şedîd cezasının verilmesi Osmanlı hukukunda önemli bir yer edinmiştir. Bazı fetvaların ta'zîr-i şedîdi yalnızca sopa cezasının miktarıyla ilişkilendirmesi de muhtemelen bu yaygın kullanım sebeptir.

Ta'zîr ve bilhassa ta'zîr-i şedîd kavramı üzerine yaptığımız bu incelemenin literatürde var olan teorik boşluğu dolduracağını ve Osmanlı ceza hukuku literatüründe sıklıkla kullanılan ancak detaylı bir şekilde ele alınmamış olan bu kavramların anlaşılmasına katkı sağlayacağını umuyoruz. Çalışmamızın kapsamını ve hedeflerini aşacağından dolayı mahkeme kayıtlarının yer aldığı şer'îyye sicilleri araştırmamıza dahil edilmemiştir. Ancak Osmanlı dönemi hukuk uygulamalarındaki çeşitliliği ve ta'zîr cezalarının pratikteki yansımalarını daha iyi anlamak için şer'îyye sicillerinin de bu gözle incelenmesi önem taşımaktadır. Zira gelecekte yapılacak çalışmaların mahkeme kayıtları gibi birincil kaynakları da içermesi, Osmanlı hukukî sisteminin işleyişine dair daha kapsamlı bir anlayış sağlayacaktır. Bu bağlamda çalışmamızın, araştırmacılara önemli bir başlangıç noktası sunmasını ve literatürde anlamlı bir yere sahip olmasını diliyoruz.

Kaynakça

- Abdürrahim Efendi. *Fetâvâ-yı Abdürrahîm*. 2 Cilt. İstanbul: Dârüttibâati'l-Ma'mûreti's-Sultâniyye, 1243.
- Ahmed Efendi, Seyyid-Gedûsî es-Seyyid Hafız Mehmed b. Ahmed. *Neticetü'l-Fetâvâ: Şeyhülislâm Fetvaları*. haz. Süleyman Kaya vd. İstanbul: Klasik Yayınları, 2014.
- Akgündüz, Ahmed. *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri (Fâtih Devri Kanunnâmeleri)*. 9 Cilt. İstanbul: Fey Vakfı, 1990.
- Akgündüz, Ahmed. *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri (II. Bâyezid Devri Kanunnâmeleri)*. 9 Cilt. İstanbul: Fey Vakfı, 1990.
- Akgündüz, Ahmed. *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri (Kanunî Sultan Süleyman Devri Kanunnâmeleri)*. 9 Cilt. İstanbul: Fey Vakfı, 1992.
- Akgündüz, Ahmed. *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri (Yavuz Sultan Selim Devri Kanunnâmeleri)*. 9 Cilt. İstanbul: Fey Vakfı, 1991.
- Akgündüz, Ahmed. *Osmanlı Tarih ve Hukûk İstilâhları Kâmûsu*. İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı, 2018.
- Akgündüz, Ahmed. *Şeyhü'l-İslâm Ebû'ssu'ûd Efendi Fetvâları*. İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı, 2018.
- Akın, Ertuğrul. *Şeyhülislâm Zekerîyyâzâde Yahya Efendi'nin (ö. 1053/1644) Fetvaları ve Fıkhi Analizi (İbadetler, Aile ve Ceza Hukuku Özelinde Bir İnceleme)*. Çanakkale: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Doktora Tezi, 2023.
- Arslan, Emine. "Osmanlı Dönemi Nuküllü Fetvâ Mecmuaları". *Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları* 5 (2008), 131-154.
- Atar, Fahrettin. "Fetva". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 12/486-496. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.
- Avcı, Mustafa. "Hukuk Tarihimizde Hukuka Aykırı Deliller Sorunu: İşkence (Örf-i Maruf) Uygulaması". *Türk Dünyası Araştırmaları* 147 (2003), 45-76.
- Avcı, Mustafa. "Osmanlı Hukukunda Livatanın Cezası". *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 26/2 (2018), 15-45. <https://doi.org/10.15337/suhfd.447248>
- Aydın, Mehmet Âkif. "Ceza (Osmanlı Ceza Hukuku)". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 7/478-482. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
- Aykul, Abdulmuid. *İslâm Ceza Hukukunda Ta'zir*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2021.
- 'Aynî, Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed b. Mûsâ b. Ahmed. *Şerhu Süneni Ebî Dâvud*. thk. Ebu'l-Münzîr Hâlid b. İbrâhîm. 6 Cilt. Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1420/1999.
- 'Aynî, Ebû Muhammed Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed. *'Umdetü'l-Kârî şerhu Sahîhi'l-Buhârî*. 25 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2001.
- Baktı, Ahmet Selman. "İçki Suçu Özelinde 15. ve 16. Yüzyıl Osmanlı Hukukunda Ta'zir Kavramının Analizi". *Osmanlı'da Fıkıh ve Hukuk*. ed. Haşim Şahin-Süleyman Kaya. 201-214. İstanbul: Mahya Yayıncılık, 2017.
- Beyhakî, Ahmed b. Hüseyin b. Ali. *es-Sünenü'l-kübrâ*. thk. Muhammed Abdülkâdir Atâ. 11 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 3. Basım, 1424/2003.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil. *Sahîhü'l-Buhârî*. Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 1423.
- Cessâs, Ebû Bekr Ahmed b. Alî er-Râzî. *Şerhu Muhtasari't-Tahâvî*. thk. Muhammed 'Ubeydullah Han. 8 Cilt. Medine: Dâru's-Sirâc, 2010.
- Cevherî, İsmâil b. Hammâd. *es-Sihâh tâcû'l-luğa ve sıhâhu'l-'Arabiyye*. thk. Ahmed Abdülgafûr Attâr. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-İlmi li'l-Melâyîn, 2. Basım, 1399/1979.
- Çatalcalı Ali Efendi. *Açıklamalı Osmanlı Fetvâları: Fetâvâ-yı Ali Efendi*. haz. H. Necati Demirtaş. 2 Cilt. İstanbul: Kubbealtı, 2014.
- Dağcı, Şamil. "İhsan". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 21/546-548. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Damad Efendi, Abdullâh b. eş-Şeyh Muhammed b. Süleymân. *Mecmaü'l-enhûr fî şerhi Mülteka'l-ebhûr*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1419/1998.
- Ebû Yûsuf, Ya'kûb b. İbrâhîm. *Kitâbü'l-Harâc*. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1399/1979.

- Ergin, Sami. *İslâm Hukukunda Ta'zir Suçlar*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007.
- Ertuğ, Hüseyin Nejdet. "Şer'iyye Sicillerine Göre Hicri 1137 (1724-1725) Senesi İstanbul'unda Osmanlı Ailesinin Evlenme ve Boşanma Verilerine Göre İncelenmesi". *Akademik İncelemeler Dergisi (Journal of Academic Inquiries)* 10/1 (2015), 75-107. <https://doi.org/10.17550/aid.63358>
- Feyzullah Efendi. *Fetâvâ-yı Feyziye*. ed. Süleyman Kaya. İstanbul: Klasik Yayınları, 2009.
- Fîrûzâbâdî, Mecdüddîn Muhammed b. Yakûb. *el-Kâmûsü'l-muhît*. b.y.: Müessesetü'r-Risâle, 6. Basım, ts.
- İbn Âbidîn, Muhammed Emîn. *Reddû'l-muhtâr 'ale'd-Dürri'l-muhtâr şerhi Tenvîri'l-ebâr*. thk. Âdil Ahmed Abdülmevcûd-Ali Muhammed Muavvaz. 14 Cilt. Riyad: Dâru Âlemi'l-Kütüb, 1423.
- İbn Manzûr, Muhammed b. Mükerrrem. *Lisânü'l-'Arab*. thk. Abdullah Ali el-Kebîr. 6 Cilt. Kahire: Dâru'l-Meârif, ts.
- İbn Nuceym, Zeynüddîn b. İbrahim b. Muhammed. *el-Bahrü'r-râ'ik şerhu Kenzi'd-dekâ'ik*. 9 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1418/1997.
- İbn Rüşd el-Ced, Ebû'l-Velîd Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî. *el-Beyân ve't-tahsîl ve's-şerh ve't-tevcîh ve't-ta'îl li-mesâ'il-i-Müstahrece*. thk. Muhammed Haccî vd. 20 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 2. Basım, 1408/1988.
- İbn 'Abdilber en-Nemerî, Ebû 'Ömer. *el-Kâfî fî fıkhi ehli'l-Medîneti'l-Mâlikî*. thk. Muhammed el-Morîtânî. 2 Cilt. Riyad: Mektebetü'r-Riyâd el-Hadîse, 2. Basım, 1400/1980.
- İbnu'l-Mulakkin, Ebû Hafs 'Ömer b. 'Alî. *el-Bedrü'l-münîr fî tahrîci ehâdisi's-Şerhi'l-kebîr*. thk. Mustafa Ebu'l-Gayz. 9 Cilt. Riyad: Dâru'l-Hicra li'n-Neşr ve't-Tevzi', 1425/2004.
- İbnü'l-Hümâm, Kemâlüddîn Muhammed b. Abdilvâhid. *Fethu'l-kadîr*. 10 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1424/2003.
- İmrânî, Yahyâ b. Ebû'l-Hayr. *el-Beyân fî mezhebi'l-İmâm eş-Şâfi'î*. thk. Kâsım Muhammed en-Nûrî. 12 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Minhâc, 1421/2000.
- İnanır, Ahmet. *İbn Kemal'in Fetvaları Işığında Osmanlı'da İslâm Hukuku*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2008.
- Kâdîhân, Ebû'l-Mehâsin Fahrüddîn Hasen b. Mansûr. *Fetâvâ Kâdîhân*. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2009.
- Karâfî, Şihâbüddîn Ahmed b. İdrîs. *ez-Zahîre*. thk. Muhammed Bûhubze. 14 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1994.
- Kâsânî, Alâüddîn Ebû Bekr b. Mes'ûd. *Bedâ'i'u's-sanâ'i' fî tertîbi's-şerâ'i'*. thk. Ali Muhammed Muavvaz-Âdil Ahmed Abdülmevcûd. 10 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2. Basım, 1424.
- Keskin, Nuray. *Fetâvâ-yı Üskübî Latinizesi ve Tahlili*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014.
- Koç, Mehmet. *Osmanlı Hukukunda Ta'zir Suç ve Cezaları*. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2017.
- Köksal, Âsım Cüneyd. *Fıkıh ve Siyaset: Osmanlılarda Siyaset-i Şer'iyye*. İstanbul: Klasik Yayınları, 2016.
- Köse, Saffet. "Hülle". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 18/475-477. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.
- Meydânî, Abdülganî el-Guneymî ed-Dimaşkî. *el-Lübâb fî şerhi'l-Kitâb*. thk. Abdülkerîm el-Atâ. 4 Cilt. Beyrut: el-Mektebetü'l-İlmiyye, ts.
- Midilli, Muharrem. "Osmanlı Aile Hukukunda Müftülerin Ceza Lazım Gördüğü Yaygın Bir İhlal: Nikâh Engeli Varken Evlenmek". *İslâmi Araştırmalar* 32/3 (2021), 664-683.
- Midilli, Muharrem. *Klasik Osmanlı Ceza Hukukunda Şeriat-Kanun Ayrımı*. İstanbul: Klasik Yayınları, 2019.
- Molla Hüsrev, Mehmed Efendi. *Dürerü'l-hükkâm fî şerhi ğureri'l-ahkâm (Şürûnbulâli Haşiyesi ile birlikte)*. 2 Cilt. b.y.: Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, ts.
- Okur, Kaşif Hamdi. "Fetva Mecmualarına Göre Tanzimat Öncesi Dönem Aile Yapısı Hakkında Bazı Tespitler". *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 19/2 (2020), 607-646. <https://doi.org/10.14395/hititilahiyat.781121>

- Osmanağaoğlu, Cihan. "Klasik Dönem Osmanlı Hukukunda Zina Suçu ve Cezası". *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası* 66/1 (2008), 109-177.
- Özer, Abdullah. *İslâm Hukuk Literatüründe Ta'zîr Risaleleri ve Şeyhülislâm Muhyiddin Mehmed b. İlyas Çivizâde'nin Risale Mûteallika Bî't-Teâzîr Adlı Eseri*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2000.
- Pîrî Efendi-Çivizâde. *Fetâvâ Pîrî Efendî ve Çivizâde (Suverü'l-Fetâvâ)*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Amcazade Hüseyin Paşa, 243, 1b-245a. <https://portal.yek.gov.tr/works/detail/196830>
- Ruhayye, Macid Muhammed Ebu. "İslâm'da Mâlî Tâ'zîr Cezası". çev. Nihat Dalgın. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11 (1999), 313-334.
- Salur, Rabia. *Şeyhülislâm Hoca Sâdeddin Efendi'nin Fetva Mecmuası ve Tahlili*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Serahsî, Ebu Bekr Ahmed b. Ebî Sehl. *el-Mebsût*. 31 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, ts.
- Şeybânî, İmâm Muhammed b. Hasan. *el-Âsâr li-İmâm Muhammed*. thk. Hâlid el-Avvâd. 2 Cilt. Kuveyt: Dâru'n-Nevâdir, 1429/2008.
- Tahâvî, Ebû Ca'fer. *Muhtasarü'l-İhtilâfî'l-'ulemâ'*. thk. Abdullah Nezîr Ahmed. 5 Cilt. Beyrut: Daru'l-Beşâ'iri'l-İslâmiyye, 1996.
- Tahâvî, Ebû Ca'fer. *Şerhu me'âni'l-âsâr*. thk. Muhammed Zehrî en-Neccâr-Muhammed Seyyid Câd el-Hak. 5 Cilt. Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1994.
- Tesûlî, Ebu'l-Hasan Ali b. Abdüsselam. *el-Behce fî şerhi't-Tuhfe*. thk. Muhammed Abdülkadir Şahin. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1998.
- Udeh, Abdülkadir. *et-Teşrîü'l-cinâiyyü'l-İslâmî: mukârenen bi'l-kanûnî'l-vaz'î*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kâtibi'l-'Arabî, ts.
- Ünaldı, Büşra. *Sun'ullah Efendi'nin Fetâvâ'sı ve Tahlili*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018.
- Yahyâ Efendî, Yahyâ b. Zekariyyâ. *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendî*. İstanbul: Ragıp Paşa Kütüphanesi, Ragıp Paşa, 634, 4b-447a. <https://portal.yek.gov.tr/works/detail/699>
- Yenişehirli Abdullah Efendi. *Behcetü'l-Fetâvâ*. haz. Süleyman Kaya vd. İstanbul: Klasik Yayınları, 2011.
- Yılmaz, Savaş. "Osmanlı Devleti'nde Ehl-i Örf ile Ehl-i Şer'in Te'dib ve Ta'ziri". *Journal of Universal History Studies* 6/1 (2023), 19-38. <https://doi.org/10.38000/juhis.1283991>
- Zeylâî, Cemâlüddîn Ebû Muhammed Abdullah b. Yûsuf. *Nasbü'r-râye li-ehâdîsi'l-Hidâye*. 5 Cilt. Cidde: Dâru'l-Kible li's-Sekâfeti'l-İslâmiyye, ts.
- Zeylâî, Ebû Muhammed Fahrüddîn Osmân b. Ali. *Tebyînü'l-hakâ'ik şerhu Kenzi'd-Dekâ'ik (Hâşiyetü's-Şelebî ile birlikte)*. 6 Cilt. Mısır: el-Matba'atü'l-Kübra el-Emîriyye, 1313.